

Obrazovanje žena u Hrvatskoj u 19. stoljeću

Jeletić, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:692186>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Obrazovanje žena u Hrvatskoj u 19. stoljeću

Završni rad

Ime i prezime studentice: Katarina Jeletić

Rijeka, 2023

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju

Obrazovanje žena u Hrvatskoj u 19. stoljeću
Završni rad

Ime i prezime studentice: Katarina Jeletić

JMBAG: 0009088963

Naziv studijskog programa i smjera: Prijediplomski sveučilišni studij pedagogije

Mentorice: Dr. sc. Ivana Miočić

Rijeka, 1. rujan 2023

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom: „Obrazovanje žena u Hrvatskoj u 19. stoljeću“ te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studentice:

Datum:

Vlastoručni potpis: _____

Sadržaj

1. UVOD	1
2. DRUŠTVENO-POVIJESNI KONTEKST 19. STOLJEĆA	2
2.1. <i>Društveno-povijesne prilike u svijetu u 19. stoljeću</i>	2
2.2. <i>Društveno-povijesne prilike na hrvatskom području 19. stoljeću</i>	3
3.1. <i>Hrvatsko školstvo u prvoj polovici 19. stoljeća</i>	6
3.2. <i>Hrvatsko školstvo u drugoj polovici 19. stoljeća</i>	9
4. OBRAZOVANJE ŽENA U HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU	12
4.1. <i>Položaj žena te društvene predodžbe o ženama Hrvatskoj u 19. stoljeću</i>	12
4.2. <i>Obrazovanje žena prije i nakon reforme školstva 1874. godine</i>	14
5. UČITELJICE ZNAČAJNE ZA RAZVOJ OBRAZOVANJA ŽENA U 19. STOLJEĆU	22
5.1. <i>Marija Jambrišak</i>	22
5.2. <i>Jagoda Truhelka</i>	26
5.4. <i>Dragojla Jarnević</i>	31
6. ZAKLJUČAK	34
7. POPIS LITERATURE	37

1. UVOD

Tema koja je odabrana za ovaj završni rad jest „*Obrazovanje žena u 19. stoljeću u Hrvatskoj*“. Ova tematika odabrana je s ciljem doprinosa boljem razumijevanju i osvjetljavanju povijesnih okolnosti obrazovanja žena, kao i sistematizacije dosadašnjih spoznaja i pregleda relevantne literature na ovom području koji su vezani uz temu ženskog obrazovanja u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Sukladno navedenom, svrha je ovog rada pružiti sveobuhvatne informacije o obrazovanju žena u Hrvatskoj 19. stoljeću, istaknuti značajne osobe te način na koji su se one izborile za ravnopravnost spolova u odgojno-obrazovnom sustavu u Hrvatskoj te prezentirati kronološki razvoj događaja i promjena koje su dovele do evolucije hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava koji se danas poznaje.

Druga industrijska revolucija, koja je trajala od 1865. do 1900. godine, okarakterizirala je 19. stoljeće, a bila je potaknuta s tri ključne promjene koje su poticale inovacije i tehnološki razvoj. Promjene u industriji potaknute su potrebom za većom učinkovitošću i produktivnošću, primjenom znanosti u strojarstvu te potrebom za masovnom proizvodnjom zbog rastućeg tržišta (Jevons, 1931). U tom su razdoblju, navodi Batinić (2022), vidljivi modernizacijski procesi i napredak građanskog društva, posebice u drugoj polovini tog razdoblja, kada obuhvaćaju sve društvene sfere. Ovakvi su procesi i promjene imali velik utjecaj na status i obrazovanje žena u Hrvatskoj. Valja napomenuti kako je tada i dalje dominirala percepcija žene kao primjerene majke, supruge i domaćice koja je trebala imati vrijednosti poput poslušnosti, pobožnosti, čednosti, marljivosti, šutljivosti, skromnosti i krotkosti, a kada je riječ o obrazovanju smatralo se kako žene na njega nemaju jednaka prava kao i muškarci. Isto tako, kada su žene imale priliku obrazovati se u formalnom sustavu obrazovanja, nisu imale pravo na jednaku količinu i vrstu nastavnog sadržaja kao i njihovi muški kolege (Modrić-Bilvajš, 2007). Ovakve su predodžbe i zahtjevi tadašnjeg društva prema ženama bili okidač za poticanje promjene u kontekstu položaja žena u društvu i za početak borbe za ženska prava.

U ovom će se radu pružiti detaljniji pregled stavova i predodžbi o ženama koji su bili zastupljeni u društvu te će se opisati velike prekretnice u kontekstu obrazovanja žena u Hrvatskoj, a to su reforma školstva iz 1874. godine te reforma ženskog obrazovanja iz 1892. godine. Također, objasnit će se uloga vodećih učiteljica, književnica, aktivistica i intelektualki poput Marije Jambrišak, Milke Pogačić, Jagode Truhelke i Dragojle Jarnević koje su bile zaslužne za poticanje promjene, aktivnu borbu te zalaganje za poboljšanje ženskog položaja u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Kroz opisivanje nastanka, razvitka te rada pojedinih odgojno-obrazovnih institucija koje su za zadatak imale odgajati ili obrazovati žensku djecu, dobiti će

se uvid u to kakvu je ulogu odgojno-obrazovni sustav imao na promjenu statusa žena te promjenu percepcije o ženama u društvu u 19. stoljeću u Hrvatskoj.

2. DRUŠTVENO-POVIJESNI KONTEKST 19. STOLJEĆA

2.1. Društveno-povijesne prilike u svijetu u 19. stoljeću

Prema Jevons (1931) druga polovica 19. stoljeća je razdoblje koje je obilježeno drugom industrijskom revolucijom koja je trajala od 1865. do 1900. godine. Kada je riječ o njegovom početku, ovaj je pokret nastao iz tri različite ideje koje su se kasnije razvile u njima srodne akcije. Prva ideja koja je odgovorna za razvoj druge industrijske revolucije išla je u smjeru pomoći poslovnom čovjeku u politici njegova djelovanja, odnosno u smjeru razvoja inovacija i različitih tehnologija koje su doprinijele povećanju djelatnosti i učinkovitosti različitih procesa u industriji. Drugi je niz ideja išao u smjeru primjene tadašnje znanosti u području strojarstva kako bi se postigla sigurnost i ekonomičnost u osmišljavanju i konstrukciji različitih izuma. Treća ideja razvila se upravo zbog toga što je u to vrijeme postojala sve veća konkurencija između proizvođača te sve veće tržište koje je zahtijevalo početak masovne proizvodnje koja je bila potrebna kako bi se zadovoljile tržišne potrebe (Jevons, 1931).

Sukladno navedenim zahtjevima koji su postojali u 19. stoljeću došlo je do ubrzanog naseljavanja urbanih područja te se muško i žensko stanovništvo masovno preseljavalo iz manje naseljenih i ruralnih područja u veća urbana područja. Osnovni je razlog preseljenja bilo zapošljavanje, a kada je riječ o položaju žena, one su se isto kao i muškarci u 19. stoljeću, selile u gradove kako bi zarađivale za život. Međutim, informacije o zapošljavanju žena u to doba su necjelovite, a za rane godine gotovo nepostojeće. Prije osnivanja tvornica, žene iz radničke klase su bile primorane obavljati kućne poslove kao način izdržavanja, a ti poslovi su uključivali čišćenje kuće, pranje i održavanje, šivanje i brigu o djeci. Domaća služba ili briga za domaćinstvo je bila glavni izvor zapošljavanja za žene u to vrijeme te se samo mali broj žena bavio šivanjem i krojenjem (Cross, 1973).

Većim naseljavanjem gradova te otvaranjem novih prilika za žene u kontekstu obrazovanja i uključivanja u različite društvene odnose, dolazi do buđenja svijesti te prilike za borbu za ženska prava. „Prelazak u industrijsko društvo duboko je mijenjao svakodnevnicu ljudi i vladajuće svjetonazore. Znanost je postajala sve više izvor spoznaje koja se nadmetala s intelektualnim monopolom crkve. Pojavila se ideja o čovjekovu napretku koja je slabila religijska i tradicijska vjerovanja“ (Mihaljević, 2016, str. 155). U 19. stoljeću pojavio se i prvi

feministički pokret u svijetu, odnosno prvi val feminizma. Ovaj pokret ima svoju prošlost, odnosno temelje koje je dobio u vrijeme kada je trajala Francuska revolucija. Naime, tada su aktivistkinje Olympe de Gouges i Rose Lacombe probudile ambiciju za ravnopravnošću između muškaraca i žena u okviru osnovnih građanskih zakona. One su 1791 godine, aktivno zagovarale usvajanje posebne *"Deklaracije o pravima žene i građanke"* (Volarević, 2012). Poseban poticaj ovaj pokret dobiva zahvaljujući poznatoj *"Deklaraciji osjećaja"* iz 1848. godine, u kojoj su riječi, koncepti i retorika „*Deklaracije neovisnosti*“ namjerno korišteni kako bi se branila prava žena. Također, važno je istaknuti esej Johna Stuarta Milla koji naglašava nelogičnost i štetnost podčinjenosti žena u društvu (Ograjšek-Gorenjak, 2022). Prvi val feminizma za cilj je postavio promjene u kontekstu diskriminacije žena, borbe za pravo glasa kod žena te prava na obrazovanje i zaposlenje za žene. Promjeni položaja žena doprinijela je i situacija koja je nastala uslijed ratnih okolnosti, kada žene pokazuju predanost prema svojoj državi. Uz to, promjene dolaze i zbog nedostatka muške radne snage, prisiljavajući poslodavce da sve više angažiraju žene. Ovaj trend rezultira potvrdom da žena u tvornici može biti jednako vješta i sposobna kao i muškarac (Mihaljević, 2016).

2.2. Društveno-povijesne prilike na hrvatskom području 19. stoljeću

U ovo je vrijeme u Hrvatskoj došlo do promjena u raznim sferama života te tako Markus (2016) navodi kako je razdoblje 19. stoljeća u Hrvatskoj okarakterizirano burnim promjenama u političkoj povijesti. Na samom početku 19. stoljeća područja Hrvatske su, naime, bila pod vlašću Austrije, Osmanskog Carstva i Francuske (Šišić, 2004). Iako su ta područja formalno bila pod zajedničkom krunom, njihovo administrativno ujedinjenje u jedinstvenu državu nije se ostvarilo. Tijekom prve polovine 19. stoljeća, Slavonija i Hrvatska bile su podređene Ugarskoj, a Austrija je upravljala Dalmacijom i Istrom. Vojnom krajinom se direktno upravljalo iz Beča, a Rijeka je predstavljala poseban dio ugarske krune, što je dovelo do brojnih razlika u svim aspektima, ali posebice obrazovnom sustavu (Stančić, 2008). Također, Hrvatska je na početku stoljeća bila feudalna država. Takvi društveni odnosi su prestali postojati u Hrvatskoj 1848. godine, što je označilo da Hrvatska u drugoj polovici 19. stoljeća djeluje s težnjama za stvaranjem građanske i modernizirane države (Munjiza, 2012). Kako navodi Bićanić (1948) industrijska je revolucija u Hrvatskoj uspjela potaknuti promišljanje o pitanjima koja su pokretala ekonomski, politički, ali i društveni život. U ovo vrijeme došlo je do povećane potrebe sredstava za razmjenu i prodaju zato što su se otvorila nova tržišta poput istočnog indijskog i kineskog tržišta, što je značilo da i u Hrvatskoj postoji potreba za više muške i ženske radne snage. „Nov način proizvodnje, novi izumi, postupci i materijali stvaraju nove odnose u

društvu. Nove proizvodne snage počinju djelovati i neobično povećati proizvodnost rada“ (Bićanić, 1948, str. 68) .

U drugoj je polovini 19. stoljeća došlo do promjena u političkim i ostalim aspektima. Naime, došlo je do potpisivanja Austro-Ugarske nagodbe iz 1867. kojom je država podijeljena na zapadni austrijski i istočni ugarski dio. Uredba odnosa s Mađarskom postignuta je Hrvatsko-Ugarskom nagodbom iz 1868., kojom je priznata autonomija Hrvatske i Slavonije kao zasebnih političkih teritorija u području obrazovanja, uprave, prosvjete i vjere, pri čemu je hrvatski jezik proglašen službenim (Markus, 2016). Isto se potvrđuje i u literaturi: „U skladu s odredbama Hrvatsko-ugarske nagodbe, hrvatski je bio službeni jezik u banskoj Hrvatskoj i Slavoniji“ (Holjevac, 2017, str.483). Nadalje, prema Goreta (2019) dolazak bana Ivana Mažuranića na vlast predstavlja prekretnicu u modernizaciji sustava u Hrvatskoj. Pod njegovim vodstvom, uprava i sudstvo su razdvojeni, ekonomske prilike su uređene, pokrenute su i reforme u obrazovnom sustavu, izjednačavaju se plaće muških i ženskih profesora, a potiče se i razgovor te zagovaranje teme ženskog obrazovanja. Nedugo nakon kratkog razdoblja modernizacije države na vlast dolazi ban Khuen-Héderváry, čija je glavna zadaća bila suzbijanje hrvatske autonomije kako bi se što više povezala s Ugarskom. U Hrvatskoj se tada razvija narodni pokret čije djelovanje traje sve do uspostave Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Markus, 2016).

Sve su se ove promjene u političkim i ekonomskim sferama, odrazile na društveni život. Navedeno potvrđuje i Ograjšek (2004) kada navodi kako su građanska prava žena u Hrvatskoj u 19. stoljeću bila ograničena, a razlog tome leži u načinu života koji je bio tradicionalan i patrijarhalan. Također, iako je ovo razdoblje u kojem su se dogodile promjene povodom zapošljavanja žena u različitim profesijama te posebice u obrazovanju, radnice su bile u lošijem položaju od svojih muških kolega. Prema Škrobar (2021), problemi s kojima su se ženske učiteljice morale suočavati jesu nejednake plaće te zakon koji je propagirao nametnuti celibat za učiteljice, a koji je na snagu stupio 1888. godine.

No, isto tako valja napomenuti kako je 19. stoljeće u Hrvatskoj vrijeme kada dolazi do javljanja otpora i stvaranja novih i poboljšanih uvjeta za ženske građanke. Kao primjer zagovaranja za poboljšanje odgojno-obrazovnog sustava za žene, Brezak Stamać (2007) navodi tekst koji je objavio Janko grof Drašković 1838. godine, a koji nosi naziv „*Ein Wort an Iiriens hochherzige Töchter*“. U ovom tekstu on je svojim stavovima htio potaknuti svijest u majkama i odgojiteljicama o važnosti upotrebe materinskog jezika i o komunikaciji na njemu. Isto tako, htio je osvijestiti i ukazati ženskoj populaciji na činjenicu o snažnom prodiranju njemačkog jezika i kulture te nadvladavanju njemačkog jezika nad materinjim. Mišljenje o germanizaciji

Hrvata i Hrvatica kojeg je imao Janko grof Drašković dijele i ostali članovi ilirskog društva, pa tako Hays (1996) citira Ivana Trnskog: „Ništa rekoh nije u to doba više želeti, nego da i naš lepi spol, pustivši tuđinstvo na stran“ se vrati „onđi di su složna bratja toliko jur poslovali, u domorodnom našem kolu, za koje toliko junačkih serdakah kuca...“ (Trnski, 1839 prema Hays, 1996, str.88).

U kontekstu stvaranja otpora od strane građana i građanki kada je u pitanju položaj žena, sve do raspada Austro-Ugarske borba za ženska prava svodila se na nekoliko pojedinaca koje su činili utjecajni muškarci te učiteljice ili pripadnice društvene elite tog vremena. Autorica Ograjšek-Gorenjak (2022) navodi organizacije te žene koje su u tim udrugama djelovale:

„Gospojinska udruga za naobrazbu i zaradu ženskinja, Udruga učiteljica Kraljevine Hrvatske i Slavonije, Ženska udruga za narodno tkivo i vezivo te Ženska udruga za očuvanje i promicanje seljačke umjetnosti i obrta (...), učiteljice Marija Jambrišak i Milka Pogačić te kulturne djelatnice Zlata Lopašić Kerže i Ženka Frangeš“ (Ograjšek-Gorenjak, 2022, str.169-170).

Zahvaljujući ovim inicijativama, pitanje žena nije bilo potpuno strano hrvatskoj javnosti. U ključnim političkim, kulturnim i obrazovnim publikacijama kao što su „*Obzor*“, „*Narodne novine*“, „*Hrvatska*“, „*Katolički list*“, „*Napredak*“, „*Vienac*“, mogu se pronaći mnogi članci koji se bave tematikom borbe i zalaganja za ženska prava (Ograjšek, 2004).

3. OBRAZOVANJE U HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU

3.1. Hrvatsko školstvo u prvoj polovici 19. stoljeća

Prije nego što se detaljnije opiše stanje u obrazovnom sustavu 19. stoljeća u Hrvatskoj, važno je napomenuti da su korijeni reformi koje su oblikovale to stoljeće postavljeni još u 18. stoljeću. To razdoblje donijelo je temeljne promjene koje su kasnije utjecale na razvoj obrazovanja u 19. stoljeću.

Župan (2016) navodi kako se razdoblje 19. stoljeća u kontekstu razvoja obrazovanja, može promatrati kao period opismenjavanja stanovništva. Prema Župan (2016) velik problem koji je trajao za vrijeme cijelog 19. stoljeća bila je nepismenost stanovništva. Podatci, naime, na početku stoljeća prikazuju nepismenost kod čak 95% tadašnjeg stanovništva, dok je do kraja stoljeća na području Hrvatske bilo nepismeno čak tri četvrtine stanovništva. Razlog tome bio je mali broj škola ili nepostojanje škola u pojedinim ruralnim područjima. Ondje gdje su škole ipak postojale nije bilo mnogo učenika, a učitelji koji su u njima radili bili su neobrazovani ili priučeni. Prema Munjiza (2005) još se jednim razlogom nepismenosti stanovništva tog vremena smatra neuspjeh dokumenta koji je nosio naziv „*Opći školski red*“ ili „*Allgemeine Schulordnung*“. U njemu je stručnjak Ivan Ignjat Felbirger predstavio novi školski sustav odnosno reformu školstva u Hrvatskoj 1774. godine. Sadržaj dokumenta govorio je o tome kako je polazak djece u školu obavezan te kako se sve državne škole dijele na trivijalne, normalne ili glavne.

Ove vrste škola razlikovale su se međusobno po duljini odvijanja, nastavnom planu i programu te broju nastavnika koji su u njima bili zaposleni. Trivijalne škole bile su najjednostavnija vrsta, a za njih je bilo predviđeno da se nalaze u svakom većem mjestu. Nastava u ovim školama trajala je dvije ili tri godine, a u njima je radio jedan učitelj s mogućnošću angažiranja učiteljskog pomoćnika ili asistenta (Munjiza, 2005). U glavnim je školama bilo sugerirano razdvajanje dječaka i djevojčica te su osnovane posebne djevojačke škole. Strogo se pazilo da u školama ne dođe do narušavanja tradicionalnih vrijednosti koje su ženama dodjeljivale ulogu majke, domaćice i supruge u društvu. Na najvišem stupnju ovog obrazovnog sustava bile su normalne škole koje su imale četiri nastavnika, a osnovane su u gradovima. U ovim su se školama uz osnovne predmete učili povijest umjetnosti, zanati, mehanički predmeti te risanje (Modrić-Blivajs, 2007). Nadzor se nad ovim školama vršio od strane ravnatelja, a kada je riječ o pedagoškim mjerama u ovom sustavu, navodi se kako je

„dopuštao je tjelesne kazne šibom, zabranjivao je pogrde i psovke, a kod školske stege zagovarao je čovjekoljublje“ (Cuvaj, 1911, prema Modrić-Bilvajš, 2007, str. 211).

No, iako dobro zamišljen, ovakav sustav školovanja nije doživio velik uspjeh. Naime, u ovom je razdoblju zainteresiranost za školu bila vrlo niska, a razlog tome jest što stanovništvo nije smatralo kako od škole ima koristi. Viši društveni stalež bio je zainteresiran za obrazovanje onoliko koliko mu je ono pomagalo da savlada osnovne kompetencije važne za rad u trgovini ili obrtu, dok niži stalež nije vidio niti jednu svrhu u tome da pohađa školu (Munjiza, 2005). Posljednja, ali ne i manje važna stavka zbog koje ovaj sustav nije funkcionirao jest izvedba, odnosno smatra se da „*Opći školski red*“ nije uspio zato što „planirana mreža trivijalnih i glavnih škola u Hrvatskoj nikada nije izgrađena u cijelosti jer su lokalne sredine, na koje je prebačen sav teret financiranja, bile presiromašne za održavanje škola i plaćanje učitelja“ (Župan, 2016, str.237).

Prva polovica 19. stoljeća okarakterizirana je lošim stanjem u sustavu obrazovanja, no do drastičnih promjena dolazi u nastavku stoljeća, kada na snagu stupaju nove reforme obrazovanja. Važno je naglasiti da su ove reforme imale svoje korijene u uredbama i reformama 18. stoljeća. Prva se reforma u 18. stoljeću koja je imala ovakav utjecaj, dogodila 1777. godine, a riječ je o nastavnoj osnovi „*Ratio educationis totiusque rei literariae*“, što u prijevodu znači „*Sustav obrazovanja i cjelokupnog školstva*“. Ova je uredba 1777. usvojena na zahtjev kraljice Marije Terezije i za cilj je imala propisati organizaciju obrazovnog sustava od osnovne škole pa sve do sveučilišta. Prema ovom školskom sustavu, pučke su škole bile podijeljene na dvije razine u kojoj su prva razina bile normalne škole, a druga razina narodne škole. Narodne škole su dalje bile podijeljene na gradske, trgovišne i seoske škole, ovisno o broju učitelja koje su imale. Gradske su škole imale tri učitelja, trgovišne dvije, dok su seoske škole imale jednog učitelja (Modrić-Bilvajš, 2007).

Ovakav sustav ipak nije mogao opstati, a razlozi zbog kojih je to bilo tako jesu tadašnji loš pedagoški standard, neobrazovani učitelji, siromašno stanovništvo te utjecaj Crkve na sam sustav obrazovanja. Uredba je iz tog razloga ovako formirana djelovala do 1806. godine kada su dovedene pojedine preinake no, ono što je bilo ključno jest to što su ovom uredbom državne škole dobile mogućnost školovanja znatno većeg i šireg obujma stanovništva, a plan je bio u što većoj mjeri omasoviti i obavezati obrazovanje (Franković, 1958).

Druga promjena nakon neuspješne terezijanske reforme školstva jest „*Školski ustav*“ iz 1805. godine. Ovaj ustav predstavlja značajan napredak u odnosu na odredbe donesene 1774. godine zato što je donio sveobuhvatniju koncepciju i proširio organizaciju osnovnoškolskog

obrazovanja (Franković, 1958). Ono što autori također navode jest negativan aspekt ovog ustava, odnosno povjeravanje monitoringa i vođenja školskog sustava crkvenom osoblju. Svećenstvo je dakle, prema sukladnoj odredbi, nadziralo rad učitelja, funkcioniranje škole i onoga što će se u školi poučavati. Ono što autori također ističu jest kako se ovim ustavom nije odredilo da narodni jezik ima mjesto u nastavnom procesu (Franković, 1958).

Ovaj problem se pojavljivao i u trivijalnim školama, nastava se održavala na njemačkom, umjesto narodnog jezika. Ovaj je faktor djelovao isključujuće prema određenom broju stanovništva koji se nije znao služiti njemačkim jezikom. Stoga su vlasti uložile napore u otvaranje škola na narodnom jeziku.

Munjiza (2005) navodi kako:

1829. godine izdana je naredba o obveznom otvaranju „narodnih elementarnih škola“ u svim mjestima. One su također bile dvogodišnje. U njima se učilo osnovno iz čitanja, pisanja i računa. Uz to djeca su imala vjeronauk. Bile su predviđene za mušku i žensku mladež. Po osnivanju i vlasništvu bile su općinske škole. (str. 391)

Nastavak inovacija u obrazovanju dogodio se 1845. godine, kada sektor obrazovanja u Ugarskoj i Hrvatskoj, donosi naredbu "*Systema scholarum elementarium*", što u prijevodu znači "*Sustav početnih učionica*". Karakteristike ovog sustava jesu da je niža škola ili osnovna škola bila obvezna, a viša škola je bila predviđena za učenike koji su trebali veće znanje o svom budućem zanimanju. Podjela je vrijedila za djecu u ruralnom i urbanom području no, ističe se kako obrazovanje ipak nije bilo dostupno svima zato što djeca roditelja iz nižeg staleža nisu mogla pohađati višu školu. U kontekstu pedagoških mjera i postupaka, poučavanje učenika odvijalo se na frontalan i monoton način, dok se od djece očekivalo da budu pasivni promatrači koji sjede, slijepo pamte sadržaj i ne razmišljaju na kreativan način. Učitelji su od djece očekivali navedeno, upravo zato što ni oni u većini slučajeva nisu imali adekvatno obrazovanje za obavljanje nastavničkog posla (Modrić-Bilvajš, 2007).

Zaključno, valja navesti kako je u prvoj polovici 19. stoljeća u kontekstu školstva došlo do značajnih promjena koje su započele otvaranjem škola, iako su lokalne vlasti prema toj ideji pružale otpor. Također, otvaranje škola bilo je problematično zato što su uvjeti rada ali i osposobljenost učitelja bili vrlo loši. Kada je riječ o obrazovanju žena, ono je bilo zapostavljeno, no sredinom stoljeća dolazi do otvaranja škola za obrazovanje žena. Žene su u ovom periodu bile ograničavane tradicionalnim ulogama, no valja napomenuti kako je ovo

vrijeme ujedno bilo i vrijeme kada su žene počele dobivati prava na srednjoškolsko i sveučilišno ili više obrazovanje. Dakle, promjene koje su se dogodile u tom vremenu bile su ključne za razvoj obrazovanja žena i kasnije poboljšanje njihovog položaja u hrvatskom društvu. Isto tako tadašnje su škole bile smještene u zgradama s neadekvatnim uvjetima i neprimjerenim prostorima, no i u ovom su se segmentu počele događati promjene i počelo se ulagati u školski sustav.

3.2. Hrvatsko školstvo u drugoj polovici 19. stoljeća

Na polovici stoljeća, točnije 1849. godine, dolazi do pojedinih promjena u kontekstu obrazovanja. Kada je riječ o pismenosti stanovništva, u drugoj polovici 19. stoljeća razlika se vidjela najviše u kontekstu mjesta življenja - stanovnici urbanih sredina bili su u većoj mjeri pismeniji od stanovnika ruralnih sredina. Isto potvrđuje podatak kako je „1869. u Banskoj Hrvatskoj bilo oko 85% nepismenih stanovnika, od toga 88% među seoskim stanovništvom, a 52% među gradskim“ (Župan, 2016, str. 273). Ovakva promjena može se povezati s činjenicom da je sada stanje u obrazovnom sustavu bilo bolje u kontekstu obrazovanja učitelja. Razlog tome jest što se od strane Banskog vijeća osnovala „Učiteljna učiona zagrebačka“, to jest prva škola za učitelje u Hrvatskoj. Također, prema Naredbi iz 1845. godine propisuje se da nadzor nad radom škola trebaju obavljati pokrajinski i okružni ravnatelji u školama, a posao učitelja mogu obavljati samo za taj posao adekvatno obrazovane i kvalificirane osobe. Ono što također valja napomenuti jest kako se, zbog odredbe koja je donesena u ranije spomenutoj Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, nastava odvijala na službenom hrvatskom jeziku (Modrić-Bilva, 2007).

Isto tako, promjena na polovici stoljeća može se povezati s time što je prva polovica okarakterizirana činjenicom da, unatoč brojnim prijedlozima za školske zakone, zakonske osnove o školstvu i ustave, niti jedan od njih nije proveden. Osnovni razlozi za to bili su nedostatak potvrde od strane vladara, neuspjeh dolaska do saborske rasprave ili ostajanje samo prijedloga nakon što je rasprava održana (Kirinr, 1925. prema Munjiza i Kragulj, 2010). Ovakvo je stanje bilo aktualno sve do trenutka Hrvatsko-ugarske nagodbe koja se dogodila 1868. godine, a kojom je na vlast došao ban Ivan Mažuranić (Goreta, 2019). Navedeno potvrđuje i Župan (2016) kada navodi kako je „Mažuranićevom reformom školstva do 1880. u Banskoj Hrvatskoj djelomično je smanjenja nepismenosti“ (Župan, 2016, str. 273).

Prema Goreti (2019), ban Ivan Mažuranić smatran je najpogodnijom osobom koja može provoditi reforme, pa tako i školsku reformu. Sukladno tome, u njegovo je vrijeme došlo do

modernizacije školskog sustava koja je započela donošenjem zakona koji nosi naziv „*Zakon o pučkim školama i preparandijama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine*“. Isto tako valja napomenuti kako je ovom zakonu prethodila „*Prva opća hrvatska učiteljska skupština*“ u svrhu koje je Ivan Filipović, zajedno sa svojim bliskim suradnicima iz zagrebačkih učiteljskih krugova - Skenderom Fabkovićem, Vjenceslavom Mačikom, Ljudevitom Modcem i Antunom Irgolićem započeo pripreme još 1871. godine. Nakon što je od „*Odsjeka za nastavu i bogoštovlje hrvatsko-slavonske Zemaljske vlade*“ dobio dozvolu za organizaciju i sazivanje skupštine, ovaj je učitelj sa svojim suradnicima putem „*Vjesnika Prve opće hrvatske učiteljske skupštine*“, koji je bio tiskan kao poseban dodatak časopisu „*Napredak*“, objavio svoje namjere. Učitelji su bili pozvani da sugeriraju teme za raspravu na skupštini i potaknuti da se u velikom broju pojave na njoj te aktivno sudjeluju u njenom tijeku (Šetić, 2012). Na ovoj se skupštini raspravljalo o temama poput organizacije rada u osnovnim školama, dužnosti učitelja u osnovnim školama, nužnosti širenja obrazovanja među djevojčicama, obrazovanja i odgoja budućih učitelja te važnosti školskih vrtova s perspektive ekonomskog obrazovanja. Također, razmatrana je uloga škole u razvoju nacionalne svijesti i jedinstva, te iracionalnost uskraćivanja aktivnog i pasivnog prava glasa članovima učiteljskog staleža (Prva obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu, 1871). Ondje su govor držali utjecajni ljudi koji će za ovo razdoblje biti vrlo relevantni kada je riječ o razvoju odgojno-obrazovnog sustava. Neki od najistaknutijih jesu Marija Fabković i Mijat Stojanović (Šetić, 2012).

U kontekstu vremena Mažuranićeva banovanja, nužno je spomenuti i 1892. godinu zbog vrlo važnog pomaka u obrazovanju žena, a riječ je o „*Reformi ženskog obrazovanja*“. Naime, kako navodi Ograjšek-Gorenjak (2006) u početnom razdoblju 90-ih godina 19. stoljeća, bile su prisutne dvije vrste institucija za srednjoškolsko obrazovanje: gimnazije i realke. Realke su bile usmjerene na zadovoljavanje potreba proizvodnih veza u društvu, nudeći pretežito praktična, tehnička i primjenjiva znanja. Kao posljedica toga, one su se odmaknule od klasičnih jezika i umjesto toga usmjerile svoju nastavu prema modernim jezicima. S druge strane, gimnazije su se držale tradicionalnih vrijednosti znanja, naglašavajući klasične i humanističke predmete. No, problem je nastajao zato što je za učenika koji je pohađao realku nedostajalo mogućnosti za nastavkom obrazovanja na visokoškolskim ustanovama. Iz tog je razloga nekoliko pedagoga predložilo ukidanje dualnosti srednjoškolskih institucija, predlažući stvaranje "realne gimnazije" kao unificiranog oblika srednjoškolskog obrazovanja. Izidor Kršnjavi, koji je postao ravnateljem na „*Odjelu za bogoštovlje i nastavu*“ 1891. godine, bio je jedan od zagovornika ove ideje, a također je bio i zainteresiran za zahtjeve zagovornika srednjoškolskog obrazovanja

žena. Prepoznao je priliku za implementacijom svoje vizije realne gimnazije unutar nove institucije namijenjene obrazovanju žena i usprkos početnim otporima, započeo je svoj mandat s akcijama usmjerenim na rješavanje problema obrazovanja žena. U konačnici je osnovao „*Privremeni ženski licej*“ kao instituciju oslobođenu predrasuda tradicionalnog pristupa srednjoškolskom obrazovanju, a o kojoj će biti više riječi u nastavku. (Ograjšek-Gorenjak, 2006).

Zaključno, valja spomenuti kako je u drugoj polovici 19. stoljeća, obrazovanje u Hrvatskoj doživjelo značajne promjene. Stanovnici urbanih područja bili su pismeniji u odnosu na one iz ruralnih područja. Reforma obrazovanja povezivala se s poboljšanim obrazovanjem učitelja te poboljšanom kontrolom nad kvalifikacijama učitelja i nad upravljanjem školama. Važan trenutak za obrazovanje bio je Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. godine, kada je ban Ivan Mažuranić uveo reforme koje su smanjile stopu nepismenosti i donijele značajne promjene u kontekstu obrazovanja žena. Dokaz navedenog jest nastanak „Reforme ženskog obrazovanja“ iz 1892. godine te osnivanje prve ženske gimnazije.

4. OBRAZOVANJE ŽENA U HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU

4.1. Položaj žena te društvene predodžbe o ženama Hrvatskoj u 19. stoljeću

Kada je riječ o položaju i uvjetima življenja za žene u 19. stoljeću u Europi, odnos između žena i muškaraca bio je neravno pravan, a od žena se nije očekivalo da imaju individualne uspjehe i dostignuća već da odgajaju i obrazuju muškarce koji će imati velike uspjehe i dostignuća. Navedeno se može jasno iščitati iz teksta koji je napisao Stjepan Basariček, a koji datira iz 1880. godine: „Nespretno je dakle zahtijevanje onih, koji hoće, da žene u svem budu ravne muškarcima. Njihova zadaća nije da budu veliki ljudi, nego da nam uzgoje velikih ljudi. U tome neka traže čast, slavu i veličinu svoju“ (Basariček, 1880, str.175). Navedeno primjećuje i Šego (2011) te navodi:

U povijesti europske kulture i civilizacije žena je bila manje vidljiva od muškarca. Takvo je stanje i u 19. stoljeću – žena je u neravnom pravnim položaju u odnosu na muškarca; držala se manje vrijednom u tjelesnom i duhovnom pogledu. Bila je na margini, potlačena, gotovo prešućena; prilazilo joj se s mnogo predrasuda. (str. 141-142)

Ovakvo se stanje može pripisati patrijarhalnom i tradicionalnom načinu života te razmišljanja, a čitajući iskaze i tekstove iz tog vremena, sve ukazuje na to kako je ovakav stav o ženama jednostavno bio ukorijenjen, odnosno ustaljen u razmišljanju društva tog vremena. „Najveći učenjaci i umjetnici bijahu muškarci. No u reprodukciji i poimanju ljepote ne zaostaje žena, često pače i natkriljuje muškarca. Vjeri je žena većma odana, nego muškarac, ali se s toga kod nje češće pojavlja praznovjerje, misticizam i sanjarenje“ (Basariček, 1880, str. 174).

Ograjšek (2004) uspoređujući položaj žene u 19. stoljeću u svijetu i u Hrvatskoj zaključuje kako se on nije razlikovao te kako su građanska prava žena u Hrvatskoj bila limitirana i određena u odnosu na muška prava. Pravo na obrazovanje kod žena bilo je suženo na najmanju mjeru, a politička prava gotovo da nisu ni postojala. Hrvatsko društvo bilo je i dalje duboko vezano za agrarni način života i patrijarhalno uređenje te je gajilo izraženo nepovjerenje prema radikalnijim promjenama.

Dakle, u 19. stoljeću vjerovalo se da ženama nije potrebno obrazovanje, odnosno „odgojni ideal za djevojčice bio je biti dobra domaćica, vjerna supruga i brižna majka, a to se moglo postići i bez formalnog obrazovanja“ (Munjiza, 2012, str. 281). Iz navedenog može se zaključiti kako su jedine vještine koje se očekivale od žene bile sposobnost obavljanja kućanskih poslova, kuhanje, ručni rad i odgoj djece. U školi su se žene učile vjeronauku i

ručnome radu te su usvajale osobine poput čednosti i sramežljivosti, za što nije bila potrebna visoka razina obrazovanja (Munjiza, 2012). Također, ovakav stav da žena pripada kući te da je njen osnovni životni zadatak ispuniti svoju reproduktivnu svrhu, bio je vrlo zagovaran. No, iznimka se radila ukoliko žena iz nekog razloga nije mogla ispuniti svrhu koju joj je zadalo tadašnje društvo te joj je tek u tom slučaju dana mogućnost da zarađuje i sama sebi osigura sredstva i uvjete za život. Navedeno potvrđuje i Basariček (1880) kada navodi:

Muškarac pripada svijetu; njemu valja djelovati u javnom životu, boriti se vanjskim neprilikama, njegovati znanosti umjetnosti, skrbiti se za obitelj, braniti je od nepogoda itd. Žena usuprot pripada kući; njoj valja djelovati u obiteljskom krugu, njegovati djecu, štedjeti i čuvati itd. Glavna joj je dakle zadaća, da bude supruga, mati i domaćica. Samo onda, ako ne može, da postigne tu svoju zadaću, može joj se i mora dopustiti, da drugim poštenim zanimanjem osigura svoj opstanak. (str. 174)

Prema Peklić (2007), zakoni 19. stoljeća ženu su tretirali kao dijete, što je ograničavalo njezinu autonomiju i mogućnosti. Žena, dakle, nije mogla odlučivati niti o tome hoće li nastavljati svoje školovanje ili hoće li se zaposliti, već je o tim životnim odlukama odlučivao njen suprug. Od žena se očekivalo da budu podređene muževima, učili su ih da je prihvatljivo i potrebno napustiti posao zbog braka, budući da se smatralo da je nemoguće biti dobra majka i domaćica uz vanjski posao. Razlog tome jest da bi zaposlenje bilo ometajući faktor u njihovoj primarnoj ulozi žene i majke. Ono što je potrebno napomenuti jest kako su se ovakve ideje propagirale i u medijima pa je tako: „stajalište novina prema odgoju žena bilo da je osnovni cilj odgoja usmjeriti ženu da bude dobra majka, supruga, kućanica i rodoljub“ (Peklić, 2007, str. 37). U literaturi se navodi i kako se u listu „*Obzor*“ na temu obrazovanja žena objavilo:

Žensko i muško obrazovanje ne može biti jednako, tvrdi autor, jer su njihove sposobnosti drugačije. On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje. Žena je uvijek sklona pretjerivanju te će obrazovana žena služiti za podsmjeh u društvu, stoga žena ne smije biti izjednačena s muškarcima, već je ona zadnje utočište poezije, idealnosti, ljubavi i kulture u materijalnom svijetu. (Ograjšek-Gorenjak prema Peklić, 2007, str. 37)

Također, ostati neudanom je bio najveći neuspjeh i sramota za ženu i njezinu obitelj. Ovakvo patrijarhalno društvo ograničavalo je žene na osobnoj i obrazovnoj razini (Peklić,

2007). Stavovi društva prema obrazovanju žena bili su podijeljeni. Oni konzervativnih pogleda su smatrali da žene ne trebaju više od osnovnog obrazovanja, jer su njihove uloge bile vezane uz brigu o kućanstvu i supružnicima. S druge strane, liberali se s tim nisu slagali. Iako nisu potpuno odbacili tradicionalnu sliku uloge žene, smatrali su da žene zaslužuju priliku za daljnje obrazovanje (Peklić, 2007).

Žene su također bile diskriminirane kada je riječ o mjesečnom dohotku, koji je bio smanjen za najmanje trećinu u usporedbi s naknadom za rad koju su dobivali muškarci na istom radnom mjestu. Nadalje, kasnijim zakonskim aktima bile su prisiljene donositi odluku između izbora učiteljske karijere ili ženidbe. Ovakva se praksa provodila zbog toga što su zagovornici i inicijatori tog zakona smatrali kako bi udate i trudne učiteljice mogle izazivati nelagodu među učenicima (Škrobar, 2021). Prema Ograjšek (2004) ovakvom društvenom situacijom, koja nije bila povoljna za položaj žena, bio je određen i razvoj ženskog pokreta. Ideje preoblikovanja statusa žene nisu nailazile na šire prihvaćanje tradicionalnog i patrijarhalnog društva.

Kroz čitavo stoljeće, borba za ženska prava bila je obilježena pojedinačnim naporima istaknutih pedagoga, književnika i učiteljica. Početkom stoljeća, to su ostvarile ilirske aktivistkinje Sidonija Rubido i Dragojla Jarnević. Nakon pada apsolutizma, temom ženskih prava, posebno obrazovanja djevojaka, zainteresirali su se Ivan Filipović, Ivan Perkovac i August Šenoa. U šezdesetim godinama tog stoljeća, intelektualci poput Ivana Perkovca, Vladimira Mažuranića i Šime Mazzure u časopisu „*Vienac*“ napisali su niz tekstova za žene (Ograjšek, 2004).

4.2. Obrazovanje žena prije i nakon reforme školstva 1874. godine

Prema ranije navedenim informacijama, može se zaključiti kako je u 19. stoljeću došlo do značajnih promjena kada je riječ o odgojno-obrazovnom sustavu. Također, velike se promjene mogu primijetiti i u kontekstu odgoja i obrazovanja žena. Kako Jagić (2008) ističe, prije reforme školstva iz 1874. godine, tek 30% djece je pohađalo školu, pri čemu su djevojčice činile manjinu. Također, autorica ističe kako je poučavanje ovisilo o spolu, a na njegov uspjeh utjecao je i karakter djeteta, dječja dob, vjeroispovijest, nacionalnost te društveni i ekonomski status koji je dijete imalo. Također, navodi se kako su knjige tiskane u osamdesetim godinama 19. stoljeća naglašavale jasnu podjelu u pristupu obrazovanja djevojaka, ovisno o njihovom društvenom položaju. Pa je tako primjer jedne knjige ove vrste „*Uzor djevojaka ili kako da djevojka omili Bogu i ljudem*“, te knjiga „*Dobre kućanice*“ koja je bila napisana za sve djevojke, s posebnim naglaskom na one nižeg društvenog statusa (Jagić, 2008).

No, u periodu od 1873. do 1880. godine, za vrijeme kada je Ivan Mažuranić obnašao dužnost bana, Hrvatska je prošla kroz izraženu fazu modernizacije. Kao što je ranije spomenuto, reforme koje su uvedene za vrijeme njegova banovanja, imale su velik utjecaj na politički, ekonomski te društveni razvitak. U ovom dijelu rada biti će više riječi o tome kako je njegova reforma pod nazivom „*Zakon o pučkim školama i preparandijama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine*“ utjecala na promjene u odgojno-obrazovnom sustavu, s naglaskom na promjene koje je donijela u kontekstu obrazovanja žena.

Kako bi se jasnije moglo prikazati kakvu je ulogu ovaj zakon imao na poboljšanje obrazovanja i promjenu statusa žena, važno je sistematizirati kontekst njegova nastanka. Iz tog razloga u nastavku će se prikazati kronološki tijek reformi koje su se događale za vrijeme 18. i 19. stoljeća u Hrvatskoj, unutar odgojno-obrazovnog sustava s posebnim naglaskom na promjene u kontekstu odgoja i obrazovanja žena. Marković (2011) ističe kako su se promjene počele odvijati još u razdoblju od 1774.-1777. godine s reformom školstva koju započinje Marija Terezija te odlukama Cara Josipa II. o obavezivanju djece na osnovnoškolsko obrazovanje. Sljedeća je veća odredba već ranije spomenuti „*Opći školski red*“ donesen 1774. godine, koji je značajan zato što se u njemu donijela preporuka za osnutak posebnih djevojačkih škola. „Preporučuje se osnivanje posebnih djevojačkih škola. U naučnoj osnovi tih škola mora se nalaziti obuka u ženskome ručnom radu. Obučavanje u tim školama neka se povjeri pretežnijim dijelom učiteljicama“ (Cuvaj, 1910, str. 414). Nakon ovog, također vrlo značajan zakon donesen je 1777. godine, a taj zakon zove se „*Opći školski i učevni sustav*“. U to vrijeme Car Josip II. donio je odredbu kojom je zabranio nošenje steznika za žene u školama, samostanima i sirotištima te svim mjestima u kojima su se žene obrazovale i odgajale, te kako iste ne bi ugrožavali njihovo zdravlje (Marković, 2011). Nastavno na ovaj zakon nastaje „*Državni školski ustav*“ iz 1805. godine, za koji je, kada je riječ o obrazovanju djevojčica, karakteristično to da se njime ženama omogućilo školovanje za učiteljice te otvaranje ženskih osnovnih škola, a učiteljice škola za djevojčice morale su proći obuku i svladati vještine ručnog rada kako bi bile sposobne podučavati djevojčice (Rukavina, 2012). Sljedeći se pomak u obrazovanju djevojčica uspio dogoditi kada je 1845. godine uspostavljena nova administrativna naredba „*Sustav početnih učionica*“. Njome je preporučeno da se odvajaju muške i ženske škole te da se u školama koje djevojčice i dječaci polaze zajedno, oni odvoje po klupama. Razlika se radila i u kontekstu nastavnih programa zato što su se kako se tada smatralo, učenice trebale učiti za „ženska“ zanimanja, a učenici za „muška“ zanimanja (Modrić-Bilvajš, 2007). Isto tako, učenicama su, ovisno o njihovom staležu, bili na raspolaganju dva načina školovanja. U prvom su se načinu, koji se naziva „*ženske škole*“, uz vjeronauk, učenje čitanja i pisanja te

pjevanja religijskih pjesama stjecale osnove kućanskog gospodarstva, ručnog rada te kućanskih poslova. U drugom načinu, odnosno „*višim djevojačkim školama*“ djevojčice su učile i računovodstvo, geografiju, povijest, jezike poput mađarskog, njemačkog, francuskog, crtanje, plesanje te osnovne glazbenog odgoja (Švoger i sur., 2017). U narednim se godinama počinje više raspravljati o problemima obrazovanja žena u Hrvatskoj te se prepoznaju problemi poput onoga da djevojke u Hrvatskoj nisu imale priliku obrazovanja u gimnazijama, već su bile ograničene na pohađanje djevojačkih škola u kojima je njihovo obrazovanje bilo usmjereno na stjecanje vještina potrebnih da postanu dobra domaćica, supruga i majka (Šego, 2011). Ovakvi problemi bili su česta tema unutar tadašnjeg intelektualnog kruga. Podržavala se ideja o višem obrazovanju za žene no, postojao je i zajednički stav da obrazovanje ne bi smjelo odvratiti žene od njihove primarne uloge majke i supruge. Iz tog je razloga 1865. godine u Zagrebu otvorena prva "*Viša djevojačka škola sestara milosrdnica u Zagrebu*" gdje su djevojke stjecale vještine koje bi im pomogle u obavljanju uloge majke i domaćice. Nedugo nakon toga, ovakve se škole počinju otvarati diljem države (Šego, 2011). Za razdoblje šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća, prije usvajanja reforme 1874. godine, karakteristično je to što se u sve većoj mjeri počela buditi svijest o ženskoj neovisnosti, a žene su počele zahtijevati pravo na bolje obrazovanje. Također, broj nepismenih žena u Hrvatskoj sve je manji, a počela se izražavati i želja za stjecanjem vještina koje bi ženama omogućile rad i samostalno uzdržavanje (Ivanković Škrinjar, 2014). U ovom kontekstu valja spomenuti još jednu prekretnicu kada je riječ o obrazovanju žena, a to je revolucionarna ideja koju je imao Ivan Perkovac. Naime, on je 1869. godine osnovao prvo predavanje za žene na relativno visokoj razini, nazvano "*O zvanju i rodoljublju žena*", koje je između ostalog poslužilo kao primjer te kao početak održavanja predavanja na ovu temu (Šego, 2011).

Prema Gaćina Škalamera (2014), sve navedeno prethodilo je velikoj promjeni u odgojno-obrazovnom sustavu koja je utjecala na pitanje obrazovanja žena. Riječ je upravo o ranije spomenutom „*Zakonu o pučkim školama i preparandijama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine*“. Ova reforma se posebice ističe kada je riječ o počecima poticanja inkluzije djece u hrvatski obrazovni sustav bez obzira na različitosti, a navedeno potkrepljuje i Jagić (2008) kada navodi da je glavna zadaća ove reforme bila:

prevladavanje razlika u obrazovanju djece seoskih i gradskih sredina, a još više u pogledu obrazovanja ženske djece kao i položaja učiteljica u tom novom odgojno – obrazovnom sustavu. Pučke četverogodišnje škole postale su tako obvezatne za svu djecu bez obzira na to gdje žive i bez pravljenja razlika zbog vjere i crkve, ali i bez

obzira na spol djeteta, dok se žensko učiteljsko osoblje izjednačava s muškim kolegama u svim pravima. (str. 78)

Isto tako, težilo se uopćavanju i unapređenju nastavnog sadržaja pa tako Goreta (2019) primjećuje kako:

Prema ovom zakonu svrha pučkog školstva je religijski i moralni odgoj za građanski život. Značajno je što Hrvatska po prvi put samostalno uređuje svoje školstvo i uvodi se obvezno i besplatno školovanje djece oba spola. Smatrajući da kod učenika treba razvijati „duševne“ i „tjelesne sile“ (intelektualne i tjelesne sposobnosti), u škole je uvedena tjelovježba. (str. 238-239)

Također, valja spomenuti kako je ova školska reforma bila usklađena s procesom sekularizacije, odnosno odvajanjem obrazovnog sustava od monopola Crkve. Podrazumijevala je da će država preuzeti ulogu upravljanja i nadzora nad obrazovanjem, pri čemu se religijski identitet nije narušavao. Iako reforma tada nije bila izvršena u punoj mjeri, svejedno je dovela do važnih promjena u funkcioniranju u kojoj je država na sebe uzela odgovornost za odgoj i obrazovanje. (Goreta, 2019). Mendeš (2015), ističe kako je ovom reformom donesena odluka o tome da obrazovanje mora biti obavezno za sve, a donijele su se odluke vezane uz pitanja općih pučkih škola, učenika i učitelja, roditelja, nastave ili poduke, građanskih škola, preparandija ili učiteljskih škola, privatnih pučkih škola te bitne odluke o pitanju obrazovanja žena. Ono što se smatra vrhuncem uspjeha školske reforme jest otvaranje Sveučilišta u Zagrebu koje se dogodilo 1874. godine, a u tom vremenu otvorila su se tri fakulteta: filozofski, teološki i pravni (Goreta, 2019).

Škrobar (2021), ističe da je nakon što je donesen Zakon 1874. godine, došlo do promjena u određivanju tko se sve može baviti učiteljskim poslom. Naime, prije nego što je donesen ovaj zakon, žene su nakon završene glavne škole morale položiti tečaj koji je trajao godinu dana, kako bi se pripremile za rad u preparandiji. Pri zapošljavanju morale su imati dokaz kako su položile predmete poput vjeronauka, nauke o podučavanju i odgoju i znanja o ručnome radu. Zakonom iz 1874. godine određeno je kako su „Osnovni predmeti koje su buduće učiteljice trebale znati bili su: vjeronauk, pedagogija, hrvatski i njemački jezik, zemljopis, povijest, biologija/priroda, prirodoslovlje, matematika, krasopis, pjevanje, crtanje, ženski ručni rad, tjelovježba i domaćinstvo i gospodarstvo“ (Škrobar, 2021, str, 327). Nadalje, kada je riječ o utjecaju koji je ovaj zakon imao na obrazovanje žena, važno je spomenuti otvaranje „*Zemaljske*

ženske preparandije“ koja je sa svojim radom započela 1875. godine, a zatvorena je 1884. godine zbog pritiska od strane Crkve (Šego, 2011). Isto tako, prema Jagić (2008) 1879. je otvorena šivaća i pisarska škola koja je 1888. postala samostalan zavod, a 1891. preuređena je u „*Zemaljsku žensku stručnu školu*“. Na Hrvatskom se području tijekom ovog desetljeća, otvaraju i glazbene škole te „*Kraljevsko zemaljsko primaljsko učilište i zemaljsko rodilište u Zagrebu*“ koje je 1. studenoga 1877. započelo s prvom generacijom učenica primaljstva za čije je obrazovanje izdana knjiga „*Učevna knjiga za učenice primaljstva*“ (Habek, 2009). Godine 1888. dogodila se još jedna promjena u kontekstu obrazovanja žena, a to je „početak rada prvih zabavišta doveo je i do otvaranja jednogodišnjeg tečaja za obrazovanje zabavišnih učiteljica u šk. god. 1880/81“ (Mendeš, 2015, str. 227). Zabavišta, pjestovališta i čuvališta bile su institucije koje su preuzimale brigu za djecu dok su njihovi roditelji obavljali svoje dužnosti na radnom mjestu. Ove institucije su osnivane od strane pojedinih crkvenih redova i pojedinaца s fokusom na djecu predškolske dobi. U tim institucijama su poučavale i odgajale isključivo ženske osobe koje su morale ispunjavati dva zahtjeva, da budu bez poroka te da posjeduju propisano osposobljenje, odnosno jednogodišnji tečaj (Mendeš, 2015).

Isto tako, 1888. godine dolazi i do promjena koje će unazaditi dosadašnji sustav, zato što se pod banovanjem Khuena Hedervarya, kao što je već rečeno, poništavaju liberalne odredbe Zakona donesenog za vrijeme banovanja Ivana Mažuranića, o položaju učiteljica. Tako se kako navodi Škrobar (2021) po novom zakonu iz 1888. godine pravo na učiteljsku službu ponovno daje časnim sestrama koje su se školovale u samostanskim preparandijama, a učiteljicama koje nisu bile časne sestre nametao se celibat:

1888. godine u postojeći zakon ubačen je stavak o udaji učiteljica. Ako se koja od njih udala, smatrat će se da se dobrovoljno odrekla službe, a ako je prije toga bila učiteljica 5 godina dobit će otpremninu u iznosu jednogodišnje plaće (Franković, 1958 prema Škrobar, 2021, str. 329)

No, samo nekoliko godina kasnije, točnije 1892. godine, došlo je do velikih izmjena u hrvatskom sustavu odgoja i obrazovanja po pitanju obrazovanja žena te ženskog pitanja općenito (Ograjšek-Gorenjak, 2006).

4.3. Obrazovanje žena nakon reforme školstva 1892. godine i otvaranje ženskog liceja

Nakon reforme obrazovanja koja je dogodila 1874. godine, mnogo je pitanja ostalo nedotaknuto, između ostalog i pitanje otvaranja srednjoškolske institucije za djevojke koju bi pohađale nakon završetka primarnog obrazovanja te nakon čega bi imale priliku za visokoškolsko obrazovanje. Nakon završetka osnovne škole, jedina dodatna opcija bila je upis u "*Žensku obrtnu (industrijsku) školu*" koja je bila pod nadzorom "*Više škole za djevojčice u Zagrebu*". Diplome škole za djevojčice ili više osnovne škole su uglavnom označavale kraj obrazovnog puta, a postotak djevojčica koje su se registrirale kao učenice u formalnom obrazovanju je iznosio 55%, dok je samo otprilike 1% djevojčica pohađalo višu osnovnu školu (Ograjšek Gorenjak, 2006).

Također, valja napomenuti kako je pitanje obrazovanja žena bilo marginalizirano u duhu patrijarhalnosti tadašnjeg društva te iz tog razloga država nije pokazivala interes za ustroj i organizaciju ženskog obrazovanja. A, uz brojne organizacije svoj doprinos uspostavi ženskog obrazovanja daju pedagog Ivan Perkovac i Marija Jambrišak. Perkovac 1869. godine u časopisu „*Vienac*“ iznosi svoj prijedlog izobrazbe žena na temelju njihova društvenog položaja dok se Marija Jambrišak ističe kao jedna od glavnih zagovarateljica ženskog obrazovanja (Ograjšek Gorenjak, 2006).

U ovom kontekstu promjena se dogodila 1892. godine, kada je nakon niza godina zanemarivanja i odsutnosti interesa za ženskim obrazovanjem, osnovana ranije spomenuta, prva djevojačka gimnazija u Zagrebu. Navedeno je predstavljalo veliki korak prema omogućavanju ženama da pristupe srednjoškolskom obrazovanju. Prema Jagić (2008), 1892. godine ministar Izidor Kršnjavi ukinuo je „*Višu djevojačku školu i preparandiju u samostanu sestara milosrdnica*“ te otvorio „*Privremeni ženski licej*“. Privremeni ženski licej bio je prva ženska gimnaziju ili ustanova sa gimnazijskom osnovom u Hrvatskoj, a Izidor Kršnjavi uz ovu ustanovu otvara i „*Žensku stručnu školu*“, koja učenice priprema za stručno zanimanje. U kontekstu otvaranja liceja, navodi Batinić (2022) valja spomenuti rad i napor te predano zalaganje nekoliko istaknutih učiteljica i pedagoginja koje su također zbog lobiranja i aktiviranosti uvelike zaslužne za navedeno, riječ je o Mariji Jambrišak i Nataliji Wickerhauser, a one su kasnije postale i nastavnice u samom Liceju.

Prema Modrić-Bilvajs (2007) reforma za koju se zalagao Izidor Kršnjavi donijela je značajan napredak u odnosu na prijašnje vrijeme kada su žene nakon osnovnog obrazovanja

nailezile na velike prepreke u nastavku školovanja zbog toga što su gimnazije i realke bile dostupne samo muškarcima. Navedeno ističe i Ograjšek Gorenjak (2006) kada tvrdi da se:

Otvaranjem Liceja djevojkama omogućio pristup "muškom" sustavu znanja, otvorio put ka ulasku na sveučilište i uključivanju u zanimanja bijelih ovratnika i stoga bi se moglo upravo taj događaj staviti na sam početak polaganog procesa redefinicije uloge žene u društvu u Hrvatskoj. (str. 149)

Također, otvaranjem ovih institucija došlo je do rješavanja dotadašnjih slabosti unutar srednjoškolskog obrazovanja, zato što je Privremeni ženski licej s jedne strane ispravio problem nedostatka preparandije, a s druge strane je poslužio kao praktični model za realnu gimnaziju. On je naime „nudio općenitije obrazovanje nego što se osvrtao na obučavanje kućanskih poslova“ (Horvat, 2021, str. 189). Nazivlje liceja mijenjalo se tijekom godina, a razlog zbog kojeg je na početku nazvan privremenim jest taj što je dobio „privremenu“ dozvolu za rad. Ovaj licej nosio je naziv i status „*Privremenog ženskog liceja*“ u 1892. godine i takvim se naziva sve do 1913. godine. Nakon 1913. godine kada je licej dobio službeni status prve ženske realne gimnazije, dobiva i naziv „*Kraljevska ženska realna gimnazija u Zagrebu*“ (Šimunović, 2010).

Koncept prema kojem je funkcionirao Privremeni ženski licej bio je organiziran na način da su postojala dva razdoblja unutar osam godina. Prve su četiri godine činila četiri razreda u kojima su učenice dobivale znanja iz znanstvenih osnova, a nakon što su završile s tim dijelom učenice su mogle odabrati da prekinu svoje obrazovanje ili da ga nastave. Ukoliko su se odlučile za nastavak obrazovanja, morale su odabrati jedan od tri smjera ponuđena u liceju : pedagoški smjer nakon kojeg su učenice stjecale zvanje učiteljice, opći smjer nakon kojeg bi učenice postajale guvernantama te klasični smjer koji je učenice pripremio za visokoškolsko obrazovanje. Navedeno potvrđuje i Škrobar (2021) te navodi kako je postojao „latinski smjer kao priprema za sveučilišno obrazovanje što će biti ključno kasnije otvaranjem Sveučilišta ženama i budućim profesoricama. Posebno se slušala pedagogija te se može reći da je Licej postao zamjena za ukinutu Zemaljsku preparandiju“ (Škrobar, 2021, str. 328). Također, ovaj koncept obrazovanja bio je osiguran za djevojke koje su bile pripadnice srednje klase (Šego, 2011). Prema Šimunović (2010) promjena se događa 1913. godine kada ova institucija postaje službena i dobiva naziv „*Prva ženska realna gimnazija*“.

Kada je u pitanju način na koji je ova ustanova funkcionirala, podroban opis nudi Zdenka Marković u svojem tekstu „Naš licej“ iz 1953. godine. Ona naime u navedenom tekstu opisuje rad liceja iz svoje perspektive kao učenice istog. Na početku napominje svoju ogromnu

ljubav prema liceju te duboke emocije koje uz njega veže. Nakon toga spominje prvog ravnatelja Huga Badalića, njegovog nasljednika Ivana Hoića, koji je ujedno predavao i povijest, te osnivača ustanove Izidora Kršnjavog. Od značajnih profesora koji su svojim radom obogatili opus liceja navodi dr. Josipa Florscutza, koji je predavao književnost i gramatiku, te sve učiteljice koje su zajedno sa ovim učiteljima surađivale, a one su Ivana Hirschmann, Marija Horvat, Marija Jambrišak, Irena Jambrišak, Marija Suller, Natalija Wickerhauser, Julija Halter, Jagoda Truhelka, Kamila Lucerna, Adela Buljan, Mara Ettinger i Stela Iskra. Za ove učiteljice Zdenka Marković navodi kako su bile: „najuglednije žene onoga vremena, prve naše javne radnice, prve intelektualke, od kojih su neke pokazale rijetku odlučnost i borbenost, kad se radilo o sticanju ženskih prava u javnosti ili pak o reformi nastave u školi“ (Marković, 1953, str. 6). Nadalje, navodi kako su učiteljice, a ujedno i prve učenice liceja, imale odgovornost obrazovanja budućih generacija mladih djevojaka. O njihovom trudu dovoljno govori činjenica da su učenice koje su nakon pohađanja liceja položile „zaključni ispit“ dobile mogućnost biti redovni slušač predavanja na Sveučilištu u Zurichu od 1897. godine (Marković, 1953).

5. UČITELJICE ZNAČAJNE ZA RAZVOJ OBRAZOVANJA ŽENA U 19. STOLJEĆU

U ovom dijelu rada biti će više riječi o značajnim učiteljicama i pedagoginjama koje su radile i djelovale u 19. stoljeću: Marija Jambrišak, Milka Trnina Pogačić, Jagoda Truhelka te Dragojla Jarnević. Za njih se navodi: „Svojom upornošću okrenule su društvo modernizaciji, pokazale kako ženama nije mjesto samo u obitelji i kući već i u učionici, izdavaštvu, književnosti, te su zasigurno bile primjer mnogim budućim generacijama učiteljica i žena van društvenih okvira“ (Škrobar, 2021, str. 332).

5.1. *Marija Jambrišak*

Prema Batinić (2008) Marija Jambrišak je rođena 5. rujna 1847. godine u Karlovcu, no nedugo nakon rođenja njena se obitelj preselila u Zagreb. U Zagrebu Jambrišak provodi svoje djetinjstvo te završava osnovnu i srednju školu. Kada je riječ o visokoškolskom obrazovanju, Marija je upisala dvogodišnju učiteljsku školu koja je u to vrijeme bila smještena u prostorima Sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu. Ova škola je u tom razdoblju, prema Peklić (2007) bila jedina učiteljska škola. Navedeno ukazuje na dominaciju Crkve nad obrazovanjem djevojaka. Nakon završetka svog dvogodišnjeg učiteljskog obrazovanja 1863. godine, obavljala je učiteljsku praksu u Varaždinu, unutar samostana uršulinki. Učiteljski ispit je položila 1866. godine u Zagrebu, nakon čega je započela karijeru učiteljice 1867. godine u Krapini. Iako je njeno primarno zanimanje bilo nastavničkog usmjerenja, Marija Jambrišak ističe se kao aktivistica te borac za ženska prava u izjednačavanju plaća, poboljšanju uvjeta rada za žene te ravnopravnosti između muškaraca i žena na radnom mjestu.

Prema Batinić (2008) odrastanje u obitelji koja je ostala bez oca, a još je k tome imala i mala primanja, selidba iz rodnog mjesta te iskustva koja je imala za vrijeme svoga obrazovanja, kod Marije su pobudile želju i volju za stvaranjem boljih uvjeta u obrazovnom sustavu za svoje učenike. Naime, u kontekstu loših iskustava u obrazovnom sustavu navodi se kako je Marija u slučaju nemirnog ponašanja dobivala kazne poput nošenja pisanke, magareće glave ili guske na leđima te klečanja pred razredom. Ovakvo je ponašanje nastavnika bilo karakteristično za razdoblje 19. stoljeća, a navedeno se spominje i ranije u tekstu kada je riječ o pedagoškim mjerama u obrazovanju. Ovakvi su postupci bili motivacija određenim prosvjetnim radnicima između kojih je i Marija Jambrišak, za stvaranje boljih uvjeta za učenike te zaustavljanje mjera fizičkog zlostavljanja u školama (Batinić, 2008).

Prema Ogrizović (1979) posao nastavnice Marija je počela obavljati u Krapini 1867. godine no, njen prvi pothvat kao aktivistkinje vidljiv je 1867. godine kada su se njeni dopisi po prvi put pojavili u časopisu za pedagoški teoriju i praksu „*Napredak*“ koji se počeo objavljivati nekoliko godina ranije, odnosno 1859. godine. Iako je autor dopisa bio anonimn, odnosno nije se potpisao, kasnije se otkriva kako je autorica bila upravo Marija Jambrišak. Članak koji je objavljen u časopisu „*Napredak*“ pod nazivom „*Naše učiteljice prema zahtjevom vremena*“ sastojao se od razloga zbog kojih bi ženske učiteljice trebale imati jednaku plaću kao i njihovi muški kolege. Razlozi prema Jambrišak (1869) glase:

1. Učiteljice polaze iste vrsti učiteljište, koje i učitelji, a polažu i izpite iz istih predmeta, po tom su dakle u obziru sposobnosti, vještine i načinu pripreve za svoje službovanje sasvim jednake s njimi.
2. Izabiru jih i plaćaju občine, a konačno namiešta ista vrhovna oblast, koja i učitelje. Imadu dakle isti stepen časti, koji i učitelji.
3. Čine istu službu, koju i učitelji, što više, učenjem ručnoga posla naprcene su jim težje i veće dužnosti nego li učiteljem.
4. Najposlje, ako želite, da su u svem društvenom životu ženske ravnopravne mužkim, nemorate li uslied toga zahtjeva prosvjete, učiniti i učiteljice ravnopravnimi učiteljem. (str. 310)

Sljedeći je postupak u smjeru borbe za prava žena, prema Batinić (2008) Marija poduzela kada je sudjelovala na Prvoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini koja je nosila naziv "*Povijesna manifestacija staleške i nacionalne svijesti hrvatskog učiteljstva*", koja se održala se u Zagrebu 1871. godine. Ondje je Marija kao poslanica iz Krapine bila izabrana da pročita svoje dvije rezolucije iz "*Gospojinskog odbora*". U tim rezolucijama istaknuti su zahtjevi za ravnopravnošću i jednakost učiteljica i učitelja sprječavanjem namještanja časnih sestara na učiteljska mjesta, visokim obrazovanjem učiteljica, kao i njihovim stipendiranjem. Ogrizović (1979) navodi kako je u tom govoru Marija pričala o sljedećim stavkama:

1. Učiteljicama neka se držeći izreka jednaki posao, jednaka plaća, jednako pravo za sve, određuje isto toliko plaće i doplate kao i učiteljima

2. Milosrdne sestre neka se ne namještaju na ona mjesta koja po pravu imaju zauzimati svjetske učiteljke

3. Na građanskih škola i državnom ženskom učiteljištu neka se i za literarne predmete namještaju učiteljice. Ako dosadašnje znanstveno obrazovanje učiteljica nije dovoljno za obuku viših razreda, neka se podijele nekoliko odabranim učiteljicama stipendije, da se uzmozgu na kojem stranskom učiteljištu usavršiti u pojedinim znanstvenih strukah.(str. 73)

Sudjelovanje na ovom skupu za Mariju je otvorilo nove mogućnosti zato što joj je tadašnji direktor Pedagogijuma u Beču dr. Friedrich Dittes predložio da svoje obrazovanje nastavi u ustanovi kojom on rukovodi. Studiranje na ovom studiju za Jambrišak je bilo vrlo značajno no, ono je bilo značajno i za razvoj obrazovanja žena u Hrvatskoj upravo zato što je Marija Jambrišak bila prva ženska osoba u Austro-Ugarskoj na ovom studiju. „Diplomiravši višu pedagošku školu u Beču, postaje prva hrvatska književnica s visokom naobrazbom“ (Batinić, 2008 , str. 202).

Povratkom u Zagreb radi u višoj djevojačkoj školi, gdje prenosi svoje iskustvo i teorijsko znanje te istovremeno koristi tu priliku da se zauzme za poboljšanje položaja učitelja i učiteljica. Godine 1884. primljena je kao prva članica „Hrvatskog pedagoško-književnog zbora“. Tijekom 1883. godine objavljuje rad koji je nazvala "*Viša školska naobrazba korisna je ženi u svim životnim situacijama*", u kojem ističe slobodu i mogućnost napretka za žene. Rad se prije svega bavi tematikom sputavanja ženskog duha te kako žene jesu slobodne, ali nemaju jednaka prava kao i muškarci u mjeri u kojoj bi ih trebale imati. U ovom djelu autorica se zalaže za to da žene dobiju pravo izlaganja svog mišljenja, obavljanja duhovnog rada te iskazivanja svog stvaralaštva (Žuvela, 2010). Ono što posebno naglašava jest kako postoji potreba „ne samo više već i visoke naobrazbe žena koje bi na taj način stekle samostalnost, odnosno, ukoliko bi odabrale brak i obiteljske dužnosti, mogle bi to obavljati efikasnije i ekonomičnije od žena bez prave naobrazbe“ (Košutić-Brozović, 2001, str. 107). Netom nakon objavljivanja ove knjige, objavljuje tri knjige kroz tri godine, odnosno 1885, 1887 te 1895. godine, koje su izdane pod naslovom „*Znamenite žene i priča iz poviesti*“. Ove knjige imale su propagandni, ali istovremeno i odgojni karakter. U tim knjigama Marija je predstavila portrete žena koje su bile slavne sve od vremena antike do svog vremena. Osim što je istaknula njihove povijesne zasluge koje su ih proslavile, naglasila je i njihovu ulogu u svakodnevnom životu kao majki ili supruga

muževa koji su bili slavni (Košutić-Brozović, 2001). Nadalje, godine 1896. objavljuje bonton "*O pristojnom ponašanju u svim životnim situacijama: Vodič za komunikaciju u obitelji, društvu i javnom životu*", namijenjen djevojkama, pružajući im jasne smjernice za ćudoredan odgoj. Nastavno na pisanje ovih djela, vođena svojim sveobuhvatnim životnim interesima, odnosno aktivizmom za ženska prava te pedagogijom, Marija je 1900. godine zajedno sa Jagodom Truhelkom, pokrenula mjesečnik "*Domaće ognjište*". Cilj je ovog mjesečnika bio da bude prvi ženski književni časopis. Pružao je ženama prostor za slobodan razvoj na književnom polju. Uz to, časopis je nudio zanimljivo štivo ženama koje nisu imale književne ambicije pa su se u nekim izdanjima dodavali modni prilozi, kuhinjski recepti, uzorci za vez, ali i pravni članci namijenjeni zaposlenim ženama (Košutić-Brozović, 2001). Uredništvo ovog časopisa kasnije preuzimaju Milka Pogačić, Zdenka Marković te Zora Venić, žene koje su također jako važne kada je riječ o zalaganju za ženska prava i pisanju o ženskom pitanju (Batinić, 2008).

Pisanje ju ipak nije spriječilo da i dalje djeluje kao aktivistica, odnosno da i dalje glasno zastupa prava žena u obrazovanju, ali i svakodnevnom životu. Naime, sudjelovala je i na učiteljskoj skupštini grada Zagreba 1883. godine te trećem općem sastanku koji je održao Savez hrvatskih učiteljskih društava u Zagrebu, datuma 5. rujna 1892. Razlog zbog kojeg je sudjelovala na trećoj skupštini bio je zahtjev koji je prema odboru uputio Ivan Filipović (Demarin, 1937). Na ovom je skupu govorila o važnosti jednakosti spolova, obrazovanja za sve, ostvarenju ciljeva kao što su univerzalna sloboda i opće blagostanje, a njen je govor objavljen u časopisu „*Napredak*“. Također, govorila je o položaju žena u društvu, problemima s kojima se suočavaju, posebno neudate, same ili udovice, o bračnoj zajednici, o važnosti obrazovane žene u obitelji, o ulozi majke u odgoju djece te je također istaknula važnost ljubavi, vjernosti i pouzdanja u Boga u bračnom životu. Preporučila je da se djevojke odgajaju za čistoću, urednost, radinost i štedljivost te je govorila o važnosti majčine uloge kao prvog odgojitelja u obitelji, koju se smatrala prvom školom. Pritom je također podržavala ideju o dobro uređenim internatima za djevojke koje nisu dobro odgojene u obiteljima (Jambrišak, 1892).

Prema Žuvela (2010) tadašnja Vlada je prepoznala Mariju Jambrišak i 1905. godine ju je imenovala za ravnateljicu viših djevojačkih škola. Jedan od njenih velikih uspjeha bio i je osnivanje ranije spomenutog Ženskog liceja, u kojem je Marija radila i predavala sve do 1912. godine, kada je otišla u mirovinu.

5.2. Jagoda Truhelka

Prema Bakić (2020) Jagoda Truhelka se rodila 5. veljače 1864. godine, kao prvorođeno dijete od ukupno troje, kod roditelja Marije, rođene Schön, i Antuna Vjenceslava Truhelke. Njeni roditelji su bili doseljenici u Hrvatskoj: majka je bila iz Mađarske i imala njemačke korijene, dok je otac bio Čeh iz Zbraslava, naselja nedaleko od Praga. Kada je riječ njenom ocu, ističe se kako je on imao velik utjecaj na Jagodin odgoj te kasniji profesionalni razvoj i uspjeh. Naime, Antun Vjenceslav Truhelka, Jagodin otac, bio je istaknuti hrvatski preporoditelj i učitelj koji se uz poticaj svojih bliskih suradnika Ivana Filipovića i Stjepana Basaričeka, preselio u Hrvatsku kako bi pridonio jačanju učiteljske službe u to vrijeme (Tokić, 2017). Truhelkini majka i otac svoju su djecu odgojili u obitelji gdje se njegovala rodoljubna hrvatska svijest i gdje se živjelo u skladu s kršćanskim načelima. Ovakva je životna atmosfera u kojoj su se obilježavale tradicionalne i patrijarhalne vrijednosti te činjenica da je Jagodin prvi profesionalni uzor bio njen otac, na kraju za nju utemeljila put prema učiteljskom zanimanju. Jagoda je naime, od najranijih dana prepoznala očevu strast prema hrvatskom jeziku, kao i prema učenju i znanju u širem smislu, što se kasnije značajno odrazilo na njen pedagoški rad (Bakić, 2020). Kada je riječ o Jagodinom obrazovnom putu, Bakić (2020) ističe kako početak Jagodinog obrazovanja nije bio bez izazova; prvih nekoliko godina školovanja u osnovnoj školi u Osijeku bile su obilježene čestim obolijevanjem, što je zahtijevalo dodatnu pomoć, odnosno kućnu nastavu. Ključna figura u tom periodu bila je učiteljica Magdalena Šrepl iz Osijeka, koja joj je, osim općih predmeta, davala i lekcije iz francuskog jezika, upoznavala je sa slavenskim literatima te joj pričala o Ivanu Mažuraniću, Augustu Šenoj, Petru Preradoviću, Ivanu Gunduliću, Ljudevitu Gaju i drugim književnim veličinama. Jagoda nakon navedenih poduka uspješno položila završni ispit četvrtog razreda i, na poticaj učiteljice Šrepl, nastavila školovanje kao privatna učenica osječke klasične gimnazije: „Završila je u Osijeku tri razreda realne gimnazije, kada joj 1878. umire otac, pa se s majkom i braćom (ýirom i Dragošem) seli u Zagreb“ (Vinaj, 2006. str. 162). Figura koja će duboko utjecati na njezin kasniji rad i razmišljanja o odgoju i pedagogiji jest njena učiteljica, Marija Jambrišak. Naime, Marijine interpretacije o obliku nastave su Jagodu inspirirale, a istovremeno Marija joj je služila kao uzor kada se radi o formiranju svjetonazora djevojaka od mladih dana pa sve do starosti. Naučila ju je mnogo toga o pružanju podrške, davanju savjeta i vođenju mladih žena na njihovom obrazovnom putu, uključujući i razdoblje nakon formalnog školovanja. Značajni profesori u Jagodinom životu bili su i profesor Hoić te Stjepan Basariček (Batinić, 2008). Nakon očeve smrti seli iz Osijeka i upisuje osmi razred u „*Višoj djevojačkoj školi*“, a nakon uspješnog

završetka te škole, upisuje se u „Žensku učiteljsku školu“. Nakon trogodišnjeg školovanja, stekla je diplomu koja potvrđuje da je položila ispit zrelosti i da je osposobljena za rad kao učiteljica u osnovnim školama. Iste godine dobila je svoje prvo radno mjesto u rodnom Osijeku, u gornjogradskoj Djevojačkoj školi. Godine 1885. je imenovana ravnateljicom „Više djevojačke škole u Gospiću“, a 1892. godine se ponovno vraća u Zagreb raditi u novoosnovani ženski licej. Ovdje blisko surađuje s Marijom Jambrišak, Camillom Lucernom i dr. te 1894. „Hrvatski pedagoško-književni zbor“ objavljuje njezino prvo djelo – roman za mladež „Tugomila“. Nakon devet godina u Zagrebu prihvaća ponudu mjesta ravnateljice u višoj djevojačkoj školi u Banja Luci. Iz Banja Luke je 1910. godine zbog posla premještena u Sarajevo. Ovdje ju zahvaća Prvi svjetski rat i svoj rad smanjuje na minimum. Godine 1918. izlazi roman „Zlatni danci“, a 1925. godine traži umirovljenje i odlazi natrag u Zagreb. Umire u Zagrebu, u dubokoj starosti, 17. prosinca 1957. godine (Vinaj, 2006).

Svo vrijeme koje provodi u radu na visokim pozicijama u prosvjeti koristi i za književni te pedagoški rad. Tako kada je riječ o njenom bogatom književnom opusu, valja spomenuti tekstove koji su se ticali tematike domoljublja, pedagoškog rada i odnosa sa djecom, emancipacije te položaja žene u društvu, dobrote koja se ostvaruje kroz umjetnost te tradicionalnog kršćanskog načina života i razmišljanja (Potnar Mijić, 2022).

U kontekstu pedagoških tekstova, navodi Batinić (2008) u Jagodičnim porukama naglasak je bio značajan na ulozi nastavnika, posebno ističući važnost samoodgoja i sposobnosti samoprocjene. Međutim, kritički ukazuje na tendenciju prevelikog isticanja obrazovanja učitelja na štetu ili račun odgoja djece. Najpoznatiji pedagoški tekst koji je objavila jest trilogija „Zlatni danci“ iz 1918. godine, a u ovom djelu mogu se vidjeti za njen stil prepoznatljivi motivi poput domoljublja, čovjekoljublja i vjere (Potnar Mijić, 2022). Prema Pecnik (1994), u ovom je djelu jasno vidljivo kako Jagoda gleda na odgoj, on prema njenom mišljenju treba biti tradicionalan te povezan s vjerom i ljubavi prema domovini no, isto tako vidljivi su primjeri didaktičkih pristupa poput neprestanog poučavanja djece putem razgovora i davanja primjera o tome kako se prilagoditi etičkom kodeksu koji je tada bio zastupljen u društvu. Prema Ivon i Blažinović (2016), Truhelka pojam ženske emancipacije prvi put spominje u prvom romanu kojeg je namijenila djeci, a koji nosi naziv „Tugomila“. U romanu „Naša djeca“ također koristi termine i tematiku koji zagovaraju poboljšanje položaja žena u društvu, dok u romanu „Plein air“ obuhvaća teme vezane uz ženska prava. Svi ovi tekstovi mogu se pripisati žanru „feminističke književnosti“ ili „ženskom pismu“. Žensko se pismo može definirati kao oblik izražavanja ženskih književnica u kojem one zahtijevaju ravnopravan

odnos muškaraca i žena. Podrobnije objašnjenje pojma ženskog pisma te onoga što je žensko pismo ustvari propagiralo donosi Čačinović-Puhovski (2000):

Razvija se 'nova žena' koja ne pokazuje iznenađujuće osobine, načelno joj se priznaje da je čovjek i da radi pa u povoljnim uvjetima može i sama ostvariti neko vrhunsko postignuće, ali smatra se da će, naravno, i dalje moći biti tješiteljica, hraniteljica, iscjeliteljica. (str.14)

Autori Ivon i Blažinović (2016), navode kako Jagoda u svojim tekstovima istražuje odnos između spolova, fokusira se na emancipaciju i obrazovanje žena te istražuje mušku percepciju žene. Ono što se može protumačiti kao kontroverzno je to što Jagoda ženskom pravu na slobodu mišljenja i obrazovanja daje veliku važnost no, isto tako smatra kako se uzburkani odnosi između muškaraca i žena na kraju smiruju unutar obiteljske zajednice gdje se ženi i dalje dodjeljuju uloge supruge i majke. Koncept ženske emancipacije, kojeg je Truhelka podržavala, prvenstveno se usmjeravao prema obrazovanju žena, s naglaskom na činjenici da žene koje imaju dobru obrazovnu podlogu još bolje ispunjavati svoju društvenu ulogu. Važno je napomenuti da je njezin pristup ostao unutar okvira tradicionalnog razmišljanja i normi, pri čemu se isticalo da žena ne bi trebala zanemariti svoje specifične vrline koje je razlikuju od muškarca. No, kada je u pitanju tema emancipacije žena mora se napomenuti kako izdavanje romana s ovakvom tematikom nije bio jedini način kojim se Jagoda Truhelka zalagala za žene i njihovo društveno osamostaljivanje. Ona je također postala i suradnica te sudjelovala u pisanju tekstova na temu emancipacije žena za istaknute časopise poput „*Vienca*“, „*Prosvjete*“ i „*Nade*“. Također, kao što je već spomenuto u tekstu, zajedno s Marijom Jambrišak inicirala je osnivanje obiteljskog časopisa za književnost i pouku pod nazivom "*Domaće ognjište*" 1900. godine (Batinić, 2008).

5.3. Milka Pogačić

Milka Pogačić je rođena 10.2.1860. godine kao drugo dijete majke Vjekoslave i oca Jurja. Zanimljivo je za spomenuti kako je od čak dvadesetero braće i sestara kasniju starost doživjela Milka i jedan njen brat. Kao rezultat toga, Milka je odrasla prepuštena samoj sebi u velikoj zajednici. Krenula je u školu sestara milosrdnica s pet godina i završila je s odličnim uspjehom. U toj mladoj dobi počela je pisati pjesme i započela svoj književno-umjetnički razvoj. Godine 1877. upisala se u Kraljevsku preparandiju za učiteljice u Zagrebu, gdje je završila svoje obrazovanje 1880. Nakon što je završila školovanje, odmah je počela raditi kao

učiteljica u pučkoj školi u Zagrebu. Zbog iskustva rada sa djecom, vrlo rano u svojoj karijeri primijetila je bitne probleme u obrazovnom sustavu (Pogačić,1930). Žuvela (2010) s druge strane navodi kako je ova autorica primjećivala i aktualne društvene probleme, odnosno Milka je osvijestila činjenicu kako je u to vrijeme stanovništvo nižeg staleža bilo zapostavljeno, izrabljivano, obespravljeno i napušteno od ostatka stanovništva koje se nije susretalo s navedenim nedaćama. Kod Milke se tada pobudila želju za pomaganjem, savjetovanjem, prosvjećivanjem te upućivanjem u drugačije i učinkovitije mehanizme ponašanja. Navedeno potvrđuje i Dumbović (1981) koji navodi kako je Milki na početku radnog vijeka pripala skupina učenika iz perifernog dijela Zagreba koje su svi drugi učitelji izbjegavali, a sličan niz događaja pratio ju je tijekom sljedećih deset godina dok je obavljala posao zamjenske učiteljice. Na ovaj način Milka Pogačić imala je priliku učenja iz „prve ruke“, a ovo stečeno znanje kod nje je osnažilo kompetencije o učiteljskom zanimanju je stvorilo sustav pedagoških i odgojnih metodika. Ove metode je kasnije podijelila s javnošću tako što je pisala djela pedagoške tematike u kojima je strukturirala i objasnila svoje teoretsko i praktično znanje širokog opusa (Dragičević, 2016). Nakon što je deset godina radila kao zamjenska učiteljica, 1890. godine zaposlila se kao učiteljica u pučkoj školi, a taj posao će obavljati narednih dvadeset i jednu godinu, odnosno sve do 31. kolovoza 1901. kada se zapošljava kao nastavnica u „*Zemaljskoj viškoj djevojačkoj školi u Zagrebu*“, a iste godine imenovali su je za članicu „*Hrvatskog književno-pedagoškog zbora*“. Šest godina kasnije postala je ravnateljica viših djevojačkih škola (Dumbović, 1981). Mirovinu i priznanje počasne članice „*Hrvatskog književno-pedagoškog zbora*“ dobiva 1921. godine, a s radom nije prestajala sve do smrti. Umrula je u Zagrebu 1936. godine s navršenom 76 godinom (Dumbović, 1981).

Milka Pogačić javlja se u hrvatskoj književnosti u sedamdesetim godinama 19. stoljeća, a kada je riječ o njenoj ostavštini hrvatskoj književnosti, Dragičević (2016) navodi da je, kada je Milka imala petnaest godina, objavljena njena prva pripovijest u časopisu „*Pozor*“ te prva pjesma u časopisu „*Vienac*“. U prvim se godinama svojeg književnog djelovanja posvetila dječjoj književnosti te objavljuje pjesme i priče, većinom unutar časopisa „*Vienac*“. Isto tako, u periodičkim izdanjima sudjeluje s raznolikim priložima, a njezina bibliografija obuhvaća više od 350 jedinica - knjiga, članaka, pjesama i priča. Navedeno potvrđuje i Dumbović (1979) koji navodi kako je Milka za vrijeme svog književnog djelovanja objavila 200 radova različite vrste od kojih su neki pripovijetke, pedagoške rasprave te pedagoške pripovijesti. Isto tako ovaj autor napominje kako njeni najzanimljiviji tekstovi obuhvaćaju pedagoške radove. Istaknuta među njima je knjiga "*Unutar moga svijeta*", koja obuhvaća pet priča smještenih u školsko okruženje: "*On i ja*", "*Jedan od suvišnih*", "*Uskršnuće*", "*Četvrta zapovijed*" i „*Eugen*“.

Ove priče su pokazatelj njenog pedagoškog rada i utjecaja, a dotiču se socijalnih tema te raspravljaju o izazovima koje susreću siromašna radnička djeca lišena roditeljske pažnje i napuštena od društva. Djela se također dotiču toga kako je potrebno svakom djetetu pristupiti humanistički te poštivati ličnost svakog djeteta, naglašava se individualizirani pristup djetetu te kako u svakoj osobi postoji nešto pozitivno i to nešto pedagog mora znati prepoznati (Dumbović, 1992). U ovom djelu Milka naglašava kako joj je posebno teško bilo raditi s djecom koja su bila zanemarena i prepuštena sama sebi u odgojnom smislu te kako sa svakim djetetom treba koristiti poseban i individualiziran pristup. Navedeno iskazuje na sljedeći način: „Idem u školu, osjećam da me čeka odlučna borba, pa prizivljam u pomoć svu pedagošku mudrost. Ah što je ta mudrost sa svojim mrtvim zakonima upravljanim na općenitost, kad je svako dijete svijet za sebe!“ (Pogačić, 1905 prema Dumbović, 1992, str. 55). Sljedeći primjer autoričinog progresivnog pedagoškog razmišljanja vidljiv je u stavu da je svako dijete osoba od koje ona može učiti jednako kao što i nju uči, primjer navedenog spominje Dumbović (1992):

On me i priznaje, ali se i izjednačuje sa mnom, pa ne smijem biti ni previsoko nad njih, a nit mi on smije uvrebat i slabe strane. Konačno ne znam, uzgaja li on više mene ili ja njega, svakako smo oboje u oštroj školi. (Pogačić, 1905 prema Dumbović, 1992, str.54)

Važno je napomenuti da Milka Pogačić nije bila samo vrsna književnica i pedagoginja, ona je bila i progresivna žena svog vremena čiji rad u kontekstu poboljšanja položaja žena i njihove emancipacije, kulturno-prosvjetni rad te socijalni rad ne smije ostati zanemaren. Milka je praćenjem emancipacije žena u svijetu te redovitim pisanjem za časopis „*Domaće ognjište*“, informirala ženske čitaoce o svim napredovanjima koje je pokret za ženska prava imao. Također, Milka je kritizirala razliku u položaju žena i muškaraca, celibat učiteljica, podjelu poslova na muške i ženske, shvaćanje da su muškarci smatrani „glavom kuće“, nejednake prilike u obrazovanju, nepriznavanje glasa ženama, nejednake plaće za učitelje i učiteljice te položaj u koje se stavlja žene sa sela koje su diskriminirane po spolu i staležu. Ona je smatrala kako se žene same trebaju boriti za svoja prava te je davala oštru kritiku na nezainteresiranost hrvatskih žena za općedruštvene probleme (Dumbović, 1981). Prema Škrobar (2021), u kontekstu socijalnog rada aktivno je upravljala „*Klubom učiteljica*“ koji 1908. godine evoluirao u „*Udrugu učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije*“. Radom u ovoj udruzi uspijeva organizirati „*Dječji dan*“ kako bi probudila svijest o socijalnom radu kod pučanstva te sa

sakupljenim sredstvima opskrbila i prehranila socijalno ugroženu djecu. Ova je akcija na kraju bila prihvaćena te se ovakvo obilježavanje sljedećih godina počelo događati diljem Hrvatske.

5.4. *Dragojla Jarnević*

Prema Novak (2012), Jarnević Dragojla, je rođena 4. siječnja 1812 u Karlovcu. Do 13. godine je pohađala pučku školu na njemačkom jeziku, a nadalje je bila samouka. Činjenica da je osoba koja je imala ovoliki uspjeh u svojoj literarnoj karijeri bila samouka može zvučati neobično, no kako tvrdi Dijanić (2013), djevojke i žene su tada imale ograničene mogućnosti za obrazovanje. Najčešće su to bile opcije koje su uključivale privatne tutore, školovanja u samostanima ili učenja od starijih braće i sestara s višim stupnjem obrazovanja. Stipendije su također bile prisutne kao mogućnost. No, zbog financijskih ograničenja i nedostatka djevojačkih škola, Dragojla Jarnević nije imala priliku školovanje nastaviti u rodnom gradu te je nakon završetka osnovne škole otišla kod starije sestre gdje se najviše posvetila samoobrazovanju. „U stalnoj želji za stjecanjem znanja, samo obrazovala se pomoću literature koju je posuđivala od prijatelja i poznanika“ (Batinić, 2023 prema Lukšić, 2010 str. 203-204). Po završetku pučke škole odlazi na tromjesečni boravak u Graz gdje stječe znanje iz krojačkog zanata, a pritom također upoznaje mlade hrvatske studente Ilirce. Godine 1839. odlazi u Ljubljano pa zatim u Veneciju tražeći posao guvernante, koji i dobiva u Veneciji no, godinu dana kasnije vraća se u Karlovac i živi od šivanja. Devet godina kasnije postaje voditeljicom privatne djevojačke škole u kojoj je djelovala četiri godine, sve do 1853. godine. Do 1866. godine je obitavala u okolici Karlovca i poučavala je seosku djecu. „Dragojla Jarnević oskudno zarađuje šivanjem i podučavanjem djece. U Pribiću podučava seosku djecu za poneku kokoš, jaja ili mlijeko ili joj siromašne majke pomažu u poslovima oko kuće“ (Zečević, 1985, str. 110).

U Karlovcu umire 12. ožujka 1875. godine. Zahvaljujući svojim djelima i odabiru da živi životom neudate žene, Dragojla Jarnević slovi za jednu od prvih hrvatskih feministkinja (Novak, 2012). Ovakav je status u to vrijeme bio vrlo riskantan za jednu ženu, a žene poput ove autorice smatrane su „usjedilicama“. Ovo navodi i Batinić (2023), koja objašnjava kako je Dragojla Jarnević bila smatrana „starom curom“ što u prijevodu znači neudata žena. Ova autorica donosi i skup predrasuda koje je tadašnje društvo imalo prema ženi koja nije udata:

Percipirane kao neženstvene, aseksualne te udaljene od svojega iskonskog, prirodnog identiteta uz koje se povezuje trajno stanje nesigurnosti te subverzivan i prijeteći učinak

na heteroseksualnu kulturnu matricu odnosno ustaljeni društveni poredak. U književnosti, njihovi su životi uglavnom predočeni kao isprazni, a one same često prezirane kao manjkave, očajnice ili mrziteljice muškaraca. (Batinić, 2023, str. 227)

Jarnević se ponajviše, može se reći, ostvarila na književnom polju. Pisala je poeziju i prozu, dnevničke zapise i dramska djela zbog kojih je smatrana prvom damom hrvatskog narodnog preporoda (Nemec, 2006). Prema Batinić (2023), poezijom s domoljubnom tematikom počela se izražavati od 1839. godine, objavljujući svoje radove u časopisu „*Danica*“. Upravo su je njeni pjesnički radovi doveli u kontakt s predstavnicima intelektualne elite, među kojima je najistaknutiji bio pjesnik s kojim je bila u emocionalnoj vezi, Ivan Trnski. Valja spomenuti kako su njena djela najčešće bila domoljubno-ljubavne tematike, iako to nije uvijek bio slučaj, Njeno prvo i jedino tiskano djelo „*Domorodne poviesti*“ iz 1843. godine u kojem je objedinila domoljubne, poučne, romantičarske i sentimentalne pripovijetke, odlikuje se prosvjetiteljskom idejom, a time i feminizmom (Batinić, 2023). Pritom je potrebno napomenuti da žene, kojih je bilo iznimno malo u Ilirskom pokretu, nisu bile toliko zainteresirane za to da se radi na njihovoj emancipaciji. Razlog tome može se pripisati činjenici koju navodi Petrač (1990):

Do sredine XIX. stoljeća u Hrvatskoj je književnosti trajala i razvijala se ideja o muškarcu kao ratniku, odnosno, ideja o ženi kao njegovoj predodžbi: ta se predodžba o ženi uglavnom temeljila s jedne strane na poimanju žene kao vjerne družice i majke, s druge pak kao nevjerne ljubavnice, prevrtljiva i promjenljiva stvorenja: u tim predodžbama, tipično muškim, žena se pokazuje ili kao ideal ili kao grijeh. Tek kasnije, sukladno viđenjima žene, promijenit će se takva predodžba o ženi i lik žene pojavljivat će se kao razvijeni individualitet koji prije svega traži prostor slobode za svoj nesputan i svestran razvoj. (str. 349)

Drugo književno djelo koje je također vrijedno spomena, ali i za koje se navodi da je njeno najvažnije djelo je „*Dnevnik*“. Ovo je djelo Jarnević pisala kroz četiri desetljeća, a u kojemu, između ostalog, subjektivno progovara o pitanjima koja se tiču pedagogije te se također bavi predrasudama i ženskom kreativnošću (Batinić, 2023).

Prema kraju svog života, pokazivala je intenzivan interes za suvremena pitanja vezana uz odgoj i obrazovanje. Većinu svog vremena provodila je u društvu tadašnjih cijenjenih učitelja, među kojima su Davorin Trstenjak, Marija i Skender Fabković te Janko Tomić, a 1872. godine je postala članicom „Hrvatskoga književno-pedagoškoga zbora“. Tada je održala predavanje o školskoj reformi pred karlovačkim gospođama. Ovo je predavanje bilo objavljeno u listu „*Slovanskyy pedagog*“ kao poticaj za daljnje stvaranje i objavljivanje pedagoških članaka u hrvatskom kontekstu (Batinić,2023). Prema Hays (1996) u navedenom je članku Dragojla pokušala motivirati mlade hrvatske građanke da se odupiru utjecaju koji propagiraju raskošnu francusku modu, nečistoću i nećudoređe te da se posvete osobnom napretku, domoljublju i svoju državu postave kao prioritet u svom životu. Nije joj se sviđalo to što su znanja poput sviranja klavira, plesanja te učenja stranih jezika zasjenili učenje materinjeg jezika, što mlade djevojke prate trendove odijevanja iz drugih država te što se njihove majke ne zalažu za to da svojim kćerima usade moralne vrijednosti te potiču narodni duh i odanost domovini. Jarnević je, dakle, ponudila definiciju idealne Hrvatice :

Idealna Hrvatica je "čista" i ćudoredna. Njezina je "čistoća" blagotvorna za naciju i ima snage preobratiti jogunaste muškarce u potporne članove društva. Idealna Hrvatica shvaća da njezini osobni izbori, poput odjeće, lektire ili vještine vladanja materinjim jezikom imaju nacionalne implikacije. (Hays, 1996, str.92)

Dragojla sebe nije rado nazivala feministkinjom no, neosporno je da je bila osoba koja je izazivala predrasude i prekoraćivala granice između javnog i privatnog života kroz svoje postupke. Njezin način života sam po sebi bio je svojevrsna poruka. Naime, riječ je o ženi koja je aktivno sudjelovala u raspravama o kulturi, književnosti, ekonomiji i politici, čime je duboko zakoraćila u javnu sferu. No, njezin doprinos nije se zaustavio samo na ulasku u javnost kao žena; naprotiv, Jarnević je hrabro razbijala ustaljene predodžbe o ženama u tadašnjem društvu i jasno je iskazivala svoje neslaganje s patrijarhalnim društvenim strukturama. To je činila odbijajući klasične uloge žene te ističući svoju neovisnost (Pešić, 2001).

6. ZAKLJUČAK

Završni rad na temu „Obrazovanje žena u Hrvatskoj u 19. stoljeću“ prikazom relevantne literature pruža sveobuhvatno razumijevanje niza događaja i reformi koji su oblikovali odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj. Istražujući navedene promjene u odgojno-obrazovnom sustavu, prikazuje kako su one postavile temelje današnjem odgojno-obrazovnom sustavu, odnosno kako su one pomogle u stvaranju sustava koji promovira jednakost spolova i omogućava pristup obrazovanju za sve. Rad također daje uvid u sustav obrazovanja žena u Hrvatskoj 19. stoljeću te u način na koji su se značajne osobe tog vremena (iz)borile za ravnopravnost spolova u odgojno-obrazovnom sustavu u Hrvatskoj.

Razdoblje 19. stoljeća bilo je vrijeme velikih promjena u različitim sferama ljudskog života. Promjene u industriji potaknute su potrebom za većom učinkovitošću i produktivnošću. Žene su se, poput muškaraca, preseljavale iz ruralnih u urbana područja radi zapošljavanja. Navedeno dovodi do stvaranja novih prilika za obrazovanje i društveno sudjelovanje. U ovo vrijeme javlja se i prvi val feminizma u kojem se vodila borba za prava žena, uključujući zalaganje za ženska prava u obrazovanju te na tržištu rada. Držim da je ovakav društveno-povijesni kontekst imao veliku ulogu u promjeni položaja žena unutar stoljeća. Javljanje i jačanje feminističke misli bilo je potpomognuto situacijom u društvenom i političkom kontekstu, zato što je tada dominantno muško društvo bilo primorano prihvatiti inkluziju žena u sve sfere, upravo zbog promjena koje su nastale.

Jasnija perspektiva o napretku hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava tijekom tog vremenskog razdoblja, dobiva se promatranjem najznačajnijih događaja u odgojno-obrazovnom kontekstu. Na početku 19. stoljeća hrvatski odgojno-obrazovni sustav suočavao se s velikim problemima poput: nepismenosti stanovništva, nedostatka škola u ruralnim područjima te nedostatne obučenosti učitelja. Zbog ove je situacije došlo do pokušaja reformiranja odgojno-obrazovnog sustava i nastale su reforme poput "*Općeg školskog reda*" i nastavne osnove „*Sustav obrazovanja i cjelokupnog školstva*“. Sljedeći je pokušaj promjene bila reforma školstva pod nazivom „*Školski ustav*“ iz 1805. godine, a zatim je donesena i administrativna odredba pod nazivom "*Sustav početnih učionica*" kojom je određeno da postoji obaveza pohađanja niže škole. Godine 1849. osnovana je prva učiteljska škola „*Učiteljna učiona zagrebačka*“, a do većih promjena u odgojno-obrazovnom sustavu, dolazi za vrijeme vlasti Ivana Mažuranića kada se održala „*Prva opća hrvatska učiteljska skupina*“ koja je doprinijela tome da se donese „*Zakon o pučkim školama i preparandijama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine*“. Ovi su događaji značajni zato što je njihovim javljanjem

došlo do dugo očekivanih promjena u odgojno-obrazovnom sustavu. Također, povećanjem obrazovanog stanovništva jačala je kolektivna svijest o važnosti aktualnih pitanja i događanja. Osvježena svijest zajednice ubrzo je postala snažan katalizator u nastojanjima za unapređenje statusa svakog pojedinca, promičući inkluziju u svim aspektima društvenog života. Tako se javila ideja za poboljšanjem statusa žena u društvu, a sukladno tome i u obrazovanju.

Promjena ideje o ženi kao vjernoj supruzi, brižnoj majci i dobroj domaćici, čiji se odgojni može ostvariti i bez formalnog obrazovanja, u velikoj je mjeri postignuta reformom „*Zakon o pučkim školama i preparandijama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine*“. Ona je označila početak poticanja inkluzije djece bez obzira na razlike, uključujući spol i vjersku pripadnost. Povećana svijest o ženskom pitanju te obrazovanju žena javlja se i 1892. godine, kada dolazi do „*Reforme ženskog obrazovanja*“. Ženama u Hrvatskoj tada se pružaju nove prilike, a kao dokaz navodi se otvaranje „*Privremenog ženskog liceja u Zagrebu*“ koji je predstavljao inovativni iskorak u obrazovanju žena, otvorivši im put prema sferama života koje su ranije uglavnom bile rezervirane za muškarce. Ovi događaji predstavljaju početak inkluzivnog obrazovanja te temelj za promociju i osnaživanje obrazovanja žena u Hrvatskoj. Kada bi se stanje u 19. stoljeću uspoređivalo s današnjim, uočila bi se značajna evolucija u pravima i statusu žena u svim sferama, pa tako i u odgojno-obrazovnom sustavu. Žene u Hrvatskoj su danas emancipirane i zakonom ravnopravne s muškarcima, u njihovo se obrazovanje ulaže i njihova se prava poštuju. Promijenila se i percepcija o ulozi žena u društvu te njihovoj sposobnosti da doprinose društvu na različitim poljima.

Kada je riječ o tome što bi se trebalo dodatno istražiti, a vezano je uz temu obrazovanja žena u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Valjalo bi napraviti usporedbu nacionalnog s međunarodnim kontekstom, odnosno usporedbu obrazovnih mogućnosti žena u 19. stoljeću u drugim regijama i zemljama s hrvatskim primjerom. Korisno bi bilo dodatno istražiti škole i druge obrazovne institucije u kojima su žene mogle stjecati znanja u Hrvatskoj u 19. stoljeću te što se to točno nalazilo u nastavnim materijalima koji su bili namijenjeni tadašnjim učenicama. Također, bilo bi zanimljivo proučiti kako su nove obrazovne prilike za žene iz 19. stoljeća utjecale na njihovu autonomiju te novonastalu društvenu uključenost u različitim sferama u društvu.

Za kraj bih voljela napomenuti kako držim da je tema obrazovanja žena u 19. stoljeću u Hrvatskoj jedna od onih koje se ne spominju često unutar sustava formalnog obrazovanja, barem me tome poučilo vlastito iskustvo. Smatram da je to problematično jer je 19. stoljeće predstavljalo presudno razdoblje za kreiranje odgojno-obrazovnih mogućnosti za žene, a ove mogućnosti postavile su temelje za obrazovne prilike kojima se žene danas koriste. Smatram

kako je važno učiti i osvještavati mlade o tome koliko se truda, promjena i ljudske aktivnosti trebalo dogoditi kako bi u današnje vrijeme formalni odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj bili dostupni i besplatni za sve bez obzira na različitosti.

7. POPIS LITERATURE

- Bakić, L. (22.rujna 2020). O Jagodi Truhelki. *Blog hrvatskoga školskog muzeja*. <https://blog.hsmuzej.hr/2020/09/22/o-jagodi-truhelki/>
- Basariček, S. (1880). *Pedagogija : I. dio : uzgojoslovje*. Hrvatski pedagoški-književni zbor.
- Batinić, A. (2008). Plemkinje duha: Marija Jambrišak - Jagoda Truhelka - Zdenka Marković. *Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu*, 2 (2), 197-215.
- Batinić, A. (2023). Dragojla Jarnević i njezino učiteljvanje. *Dani Hvarškoga kazališta*, 49 (1), 221-230.
- Batinić, Š. (2022). Osnivanje ženskoga liceja u Zagrebu-Ustrojni statut i Naučna osnova. *Anali za povijest odgoja*, 20 (20 (44)), 55-75.
- Bićanić, R. (1948). Industrijska revolucija u Hrvatskoj i godina 1848. *Historijski zbornik*, 1 (1-4), 67-101.
- Cross, D. S. (1973). The Neglected Majority: The Changing Role of Women in 19th Century Montreal. *Histoire sociale/Social History*, 6 (12), 202-223.
- Cuvaj, A. (1910). *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. 2. ispravljeno i popunjeno izdanje*. Zemaljska tiskara.
- Čačinović-Puhovski, N. (2000). *U ženskom ključu : ogledi u teoriji kulture*. Centar za ženske studije.
- Demarin, J. (1937). *Marija Jambrišakova: život i rad*. Merkantille.
- Dijanić, D. (2013). Hrvatski narodni preporod i Ilirski pokret (1835.-1848.) u Dnevniku Dragojle Jarnević prilog poučavanju povijesti žena. *Povijest u nastavi*, 21 (1), 57-77.
- Dragičević, J. (2016). "Titanski i oslobođeni Ja"— Poezija Milke Pogačić. U: Čale Feldman, L, Dremel, A., Jambrešić, Kirin, R., Gredšić, M., Dujić, L. (Ur.) *Crveni ocean: prakse, taktike i strategije rodnog otpora*, (91-100). Centar za ženske studije.
- Dumbović, I. (1979). *Milka Pogačić. Društveni i pedagoški rad*. Školske novine.
- Dumbović, I. (1981). *Milka Pogačić: Život i djelo*. Hrvatski školski muzej.
- Dumbović, I. (1992). Usporedba nekih pedagoških pogleda Milke Pogačić i Antona Semjonoviča Makarenka. *Anali za povijest odgoja*, 1, 49-57.
- Franković, D. (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Pedagoško-književni zbor.

- Gaćina Škalamera, S. (2014). Zakon o pučkim školama i preparandijama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine: sto četrdeseta obljetnica hrvatskoga zakona o obveznom obrazovanju. *Anali za povijest odgoja*, 13 (13), 99-133.
- Goreta, L. (2019). Ban Mažuranić i školska reforma u drugoj polovici 19. stoljeća. *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 3 (3), 233-244.
- Habek, D. (2009). Kraljevsko zemaljsko primaljsko učilište i zemaljsko rodilište u zagrebu 1894.–1895. godine. *Gynaecologia et perinatologia*, 18 (2), 87-89.
- Hays, M. (1996). „Valjane majke“ i „blage kćeri“. Odgoj i izobrazba žena u nacionalnom duhu u Hrvatskoj u 19. stoljeću”. *Otium*, 4 (1-2), 85–95.
- Holjevac, Ž. (2017). Ferdo Šišić i (rano)novovjekovna hrvatska povijest. *Historijski zbornik*, 70 (2), 481-488.
- Ivanković Škrinjar, M. (2014). Više djevojačke škole ženskih crkvenih redova u Hrvatskoj i Slavoniji na prijelazu stoljeća: prema Zbirci školskih izvješća Hrvatskoga školskog muzeja. *Anali za povijest odgoja*, 13 (13), 65-76.
- Ivon, K. i Blažinović, J. (2016). Kako bih mogla da budem dobra ili o ženskom pismu Jagode Truhelke. *Magistra Iadertina*, 11 (1), 51-72.
- Jagić, S. (2008). Jer kad žene budu žene prave...“: Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće. *Povijest u nastavi*, 6 (11 (1)), 77-100.
- Jambrišak, M. (1869). Naše učiteljice prema zahtjevom vremena. *Napredak*, 20 (9), 308-310.
- Jambrišak, M. (1886). O namješćivanju učiteljica na dječaćkih pučkih školah. *Napredak*, 13 (3), 33-39.
- Jambrišak, M. (1892). Kako bi se ženski uzgoj imao udesiti da što koristniji bude po naš obiteljski, društveni i narodni život. *Napredak*, 33(27-31), 445-449; 465-467; 481-488; 501-505; 517-525.
- Jevons, H. S. (1931). The Second Industrial Revolution. *The Economic Journal*, 41(161), 1–18. <https://doi.org/10.2307/2224131>
- Košutić-Brozović, N. (2001). Ženski udio u književnom životu hrvatske moderne. *Dani Hvarskoga kazališta*, 27 (1), 104-111.
- Marković, I. (2011). Razvoj pučkih škola u Slavonskoj vojnoj krajini tijekom 18. i 19. stoljeća. *Scrinia Slavonica*, 11 (1), 79-96.

- Marković, Z. (1953). *Naš licej – o šesedesetgodišnjici njegova osnutka jeseni 1892.* Ljuba Glaser.
- Markus, T. (2016). Trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija od 1790. do 1918.: osnovne smjernice političke povijesti. U: Švoger, V., Turkalj, J.(ur.) *Temelji moderne Hrvatske–Hrvatske zemlje u dugom 19. stoljeću*, (3-26). Matica hrvatska.
- Mendeš, B. (2015). Početci institucijskog predškolskog odgoja u Hrvatskoj i njegova temeljna obilježja. *Školski vjesnik*, 64 (2), 227-250.
- Mihaljević, D. (2016). Feminizam – što je ostvario?. *Mostariensia*, 20 (1-2), 149-169.
- Modrić-Blivajs, D. (2007). Utjecaj školskog zakonodavstva na razvoj školstva u Banskoj Hrvatskoj od 1774. do 1850. godine. *Povijesni prilozi*, 26 (32), 209-220.
- Munjiza E. (2012). Napredak o odgoju djevojčica u obveznom hrvatskom školstvu druge polovine XIX. stoljeća. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja o odgoju i obrazovanju*, 153 (2), 279.-292.
- Munjiza, E. (2005). Dvije stotine i četrdeset godina školstva u Velikoj Kapanici (1764.-2004.). *Scrinia Slavonica*, 5 (1), 384-407.
- Munjiza, E. i Kragulj, S. (2010). Utemeljenje i rad školskih knjižnica u Hrvatskoj do kraja XIX. stoljeća. *Život i škola*, 1 (23), 153-168.
- Nemec, K. (2006). *Putovi pored znakova-Portreti, Poetike, Identiteti*. Naklada ljevak.
- Novak, K. (2012). *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca: jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*. Srednja europa.
- Obća hrvatska učiteljska skupština (1; 1871; Zagreb).(1871) *I. obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu 23.,24. i 25. kolovoza 1871*(Elektroničko izdanje izvornika objavljenog 1871.).Digitalizirana zagrebačka baština.
- Ograjšek Gorenjak, I. (2006). Otvaranje Ženskog liceja u Zagrebu. *Povijest u nastavi*, IV, 8 (2), 147-176.
- Ograjšek, I. (2004). Zastupljenost ženskog pitanja u hrvatskim glasilima na kraju 19. stoljeća. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 34 (1), 89-100.
- Ogrizović, M. (1979). *Marija Jambrišak*. Školske novine.
- Pecnik, K. (1995). Teorijsko-pedagoški pogledi i književni rad Jagode Truhelke: uz 130-u obljetnicu rođenja Jagode Truhelke. *Život i škola*, 44 (1), 91-97.

- Peklić, I. (2007). O prosvjetnim djelatnicama iz Podravine (1890. - 1950.). *Podravina*, 6 (12), 36-45.
- Pešić, K. (2001). Dragojla Jarnević u raljama vremena. *Matica hrvatska*.
- Petrač, B. (1990). Lik žene u hrvatskoj književnosti. *Bogoslovska smotra*, 60 (3-4), 348-354.
- Pogačić, M. (1930). *Dvije pripovijesti*. Tisak M. Šek (A. Šek i sin).
- Potnar Mijić, I. (2022). Domoljublje, čovjekoljublje i vjera u romanu Zlatni danci Jagode Truhelke kao temelj nove perspektive proučavanja njezina djela. *Kroatologija*, 13 (1-2), 75-87.
- Rukavina, M. (2012). Povijesni pregled razvoja osnovne škole u lici s osvrtom na grad gospić. *Život i škola*, 2 (28), 117-129.
- Stančić, N. (2008). Hrvatski narodni preporod - ciljevi i ostvarenja. *Cris*, 10 (1), 6-17.
- Šego, J. (2011). O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća. *Kroatologija*, 2 (2), 141-159.
- Šetić, N. (2012). Opće hrvatske učiteljske skupštine 1871.–1878. i njihovo političko, nacionalno integracijsko i modernizacijsko značenje. *Napredak*, 153 (3-4), 529-546.
- Šimunović, J. (2010). Katehetska djelatnost Josipa Salača u ženskim realnim gimnazijama u Zagrebu. *Croatica Christiana periodica*, 34 (66), 73-86.
- Šišić, F. (2004). *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1918*. Marjan tisak.
- Škrobar, M. (2021). Učiteljice u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća. *Pro tempore*, (16), 325-334.
- Švoger, I. i sur. (2017). *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj: zakonodavni okvir*. Hrvatski institut za povijest.
- Tokić, M. (2017, ožujak). Jagoda Truhelka. *Nova akropola za boljeg čovjeka i bolji svijet*. <https://nova-akropola.com/lijepe-umjetnosti/knjizevnost/jagoda-truhelka/>
- Vinaj, M. (2006). The world of Jagoda Truhelka brought to life. *Muzeologija*, (43/44), 162-166.
- Završki, V. (2022). Katarina Horvat, Kućna služinčad u Zagrebu 1880. – 1914. *Časopis za suvremenu povijest*, 54 (2), 525-528.
- Zečević, D. (1985). *Dragojla Jarnević*. Zavod za znanost o književnosti - Sveučilišna naklada Liber.

Župan, D. (2016). Kulturni i intelektualni razvoj u Hrvatskoj u "dugom" 19. stoljeću. U: Švoger, V. i Turkalj, J. (Ur.), *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, (273-308). Matica hrvatska.

Žuvela, S. (2010). Početci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić. *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, 3 (3), 95-102.

Sažetak

Cilj ovog završnog rada je prikazati odgoj i obrazovanje žena u 19. stoljeću u Hrvatskoj. U ovom razdoblju Hrvatska je pretrpjela značajne političke, kulturne i društvene promjene koje su imale velik utjecaj na razvitak modernog društva. U ovom radu naglasak je stavljan na promjene koje su se dogodile u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu, a tiču se odgoja i obrazovanja žena. Tema odgoja i obrazovanja žena u Hrvatskoj zanimljiva je za proučavanje kada je riječ o ovom razdoblju, upravo zato što je početak 19. stoljeća vrijeme u kojem su tradicionalne norme i konvencije tog vremena pripisivale ženama ulogu domaćice i majke, koja nema jednaku priliku za formalnim odgojem i obrazovanjem kao i muškarac. No, s druge strane 19. stoljeće je vrijeme u kojem se ovakve norme i društveni stavovi počinju mijenjati pod utjecajem industrijalizacije, ekonomskog razvitka, liberalnih ideja te emancipacijskih pokreta. U ovom radu opisat će se društveni i povijesni kontekst te čimbenici koji su utjecali na to da se dogode navedene promjene u odgojno-obrazovnom sustavu po pitanju žena, ali i promjene vezane uz položaj žena u društvu te uz borbe za ženska prava. Također, dat će se povij

žesni presjek i opis važnih događaja, reformi i aktivističkih radnji koji su se odvijali kroz stoljeće te mijenjali odgojno-obrazovni sustav i postavljali temelje za modernizaciju i unapređenje. Na samom kraju, rad stavlja naglasak na vrlo važne ženske osobe koje su zaslužne za velike promjene hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava u kontekstu obrazovanja žena, a one su Marija Jambrišak, Milka Pogačić, Jagoda Truhelka i Dragojla Jarnević.

Ključne riječi: Hrvatska u 19. stoljeću, obrazovanje žena, hrvatsko školstvo, reforma školstva, Ženski licej u Zagrebu, Marija Jambrišak, Milka Pogačić, Jagoda Truhelka, Dragojla Jarnević

Summary

The purpose of this paper is to describe the education of women in 19th-century Croatia. In this period, Croatia witnessed significant political, cultural and social changes that had a great impact on the development of modern society. In this paper, the emphasis was placed on the changes that have occurred in the Croatian educational system, concerning the education of women. The topic of education of women in Croatia is interesting to study when it comes to this period, precisely because the beginning of the 19th century is a time in which the traditional norms and conventions were giving women the role of a housewife and a mother who does not have the same opportunity for formal upbringing and education as a man of her age. On the other hand, the 19th century is marked as a period in which such norms and societal attitudes began to change under the influence of industrialization, economic development, liberal ideas, and emancipatory movements. This paper will describe the societal and historical context, as well as the factors that influenced the occurrence of these changes in the educational system regarding women. It will also address changes related to women's status in society and the struggles for women's rights. Furthermore, it will provide a historical overview and description of significant events, reforms, and activist actions that had unfolded throughout the century, reshaping the educational system and laying the foundation for modernization and improvement. Finally, the paper emphasizes the crucial female figures who were instrumental in making significant changes to the Croatian educational system in the context of women's education. These figures include Marija Jambrišak, Milka Pogačić, Jagoda Truhelka, and Dragojla Jarnević.

Key words: Croatia in the 19th century, women's education, Croatian education system, education reform, Marija Jambrišak, Milka Pogačić, Jagoda Truhelka, Dragojla Jarnević

